

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

GAŠPER LUBEJ

**POLOŽAJ SAMOSTOJNIH IN SVOBODNIH
NOVINARJEV V SLOVENIJI**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2003

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Gašper Lubej
doc. dr. Sandra Bašić Hrvatin

**POLOŽAJ SAMOSTOJNIH IN SVOBODNIH
NOVINARJEV V SLOVENIJI**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2003

KAZALO

1. Uvod.....	1
2. Kratek opis položaja samostojnih in svobodnih novinarjev	3
3. Definicije.....	5
3.1. Definicija novinarja in novinarstva kot profesije	5
3.2. Kriteriji Društva novinarjev Slovenije.....	8
3.3. Definicija samostojnih in svobodnih novinarjev v Sloveniji.....	9
4. Pravni vidiki	11
4.1. Zakon o medijih	11
4.2. Kolektivna pogodba za poklicne novinarje.....	13
5. Vpliv večje konkurence v novinarstvu na kvaliteto dela in njegovo vrednotenje	15
5.1. Vzroki za porast števila svobodnjakov	15
5.2. Plače in njihova motivacijska vloga	15
5.3. Vrednotenje dela svobodnjakov po kriterijih DNS.....	16
6. Anketa o položaju svobodnjakov v izbranih slovenskih medijih	18
6.1. Model javne radiotelevizije (primer RTV Slovenije)	18
6.2. Model nacionalne komercialne televizije (primer POP TV)	21
6.3. Model komercialne radijske postaje (primer RGL)	21
6.4. Model nacionalnega dnevnega časopisa	22
6.4.1. Primer Dela	22
6.4.2. Primer Večera	23
6.5. Model regionalnega časopisa (primer Primorskih novic).....	25
6.6. Model splošno-informativnega tednika (primer Mladine).....	27
6.7. Model licenčne revije (primer iz skupine Burda)	28
6.8. Model tiskovne agencije (primer STA)	30
6.9. Osnovne ugotovitve ankete.....	30
7. Tuja praksa.....	33
7.1. Raziskava o socialnem in ekonomskem položaju svobodnih novinarjev po svetu	33
7.2. Krajši pregled ureditve v izbranih evropskih državah	34
8. Prizadevanja DNS in SNS za ureditev položaja samostojnih in svobodnih novinarjev	38
9. Sklep.....	43
10. Viri in reference	45

1. Uvod

Namen naloge je analizirati položaj samostojnih in svobodnih novinarjev, ki v veliki meri soustvarjajo slovensko novinarstvo, zato njihov položaj pomembno vpliva tudi na spoštovanje profesionalnih novinarskih standardov in kvaliteto opravljenega dela. V Sloveniji ima status samostojnega novinarja 212 novinarjev,¹ po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (Jurančič, 2002:8) pa je bilo konec leta 2001 v podjetjih redno zaposlenih 1541 novinarjev. Položaj samostojnih novinarjev je v primerjavi z njihovimi redno zaposlenimi kolegi težaven, saj so njihovi honorarji prenizki in zamujajo, težko plačujejo prispevke za obvezno pokojninsko, invalidsko in zdravstveno zavarovanje, imajo pa tudi majhne možnosti za izobraževanje, pridobitev bančnih kreditov in podobno. To je ugotovil tudi Sindikat novinarjev Slovenije leta 1999 na cehovskem srečanju na Otočcu, kjer so samostojnim novinarjem razdelili vprašalnik o njihovem položaju. Iz odgovorov je bilo razvidno, da se jih je velika večina znašla v tem statusu neprostopolno, da so honorarji prenizki in obveznosti do države previsoke ter da nimajo ugodnosti v primerjavi z redno zaposlenimi (izobraževanje, dopusti, krediti...) (Babič Košir, 2002:50). Vse to velja tudi za še bolj ranljivo skupino novinarjev - za svobodne novinarje oziroma t.i. honorarce, ki v marsikateri medijski hiši predstavljajo večino sodelavcev. Ti novinarji v mnogih primerih delajo brez pogodb o delu ali pa so te le gola formalnost, so nezavarovani, honorarji pa so nizki. Obstaja še manjša skupina svobodnih novinarjev, ki si svojo »socialno varnost« zagotavljajo preko statusa občana, brezposelne osebe ali pa zavarovanca družinskega člana. Majhno je tudi število novinarjev, ki so se odločili za status samostojnega podjetnika. Večinoma gre za tiste, ki imajo relativno visoke dohodke in se ne želijo redno zaposliti. Uradnih podatkov o številu svobodnih novinarjev ni, se pa s tem vprašanjem ukvarja projektna skupina pri Sindikatu novinarjev Slovenije, v okviru katerega je bila januarja 2003 ustanovljena tudi sekcija samostojnih in svobodnih novinarjev.²

Položaj samostojnih in svobodnih novinarjev v Sloveniji je, kot je očitno že iz teh nekaj uvodnih stavkov, slab. Glede na to, da se število teh novinarjev povečuje, pa je mogoče tudi sklepati, da to vpliva na profesionalno raven opravljanja te profesije.

¹ Podatek z 8. julija 2003, ki mi ga je v telefonskem pogovoru posredovala Sabina Obranovič z oddelka za medije in avdiovizualno kulturo na ministrstvu za kulturo.

² http://www.novinar.com/sindikat/projekt_vse.asp?id=18

V diplomski nalogi sem se najprej lotil pregleda položaja slovenskega novinarstva od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja do danes, ko se novinarstvo ni moglo izogniti problemom tranzicije in ko se je tudi trg novinarske delovne sile močno spremenil. V nadaljevanju so me zanimali problemi definicije novinarstva, kjer so pravila mnogo manj »zacementirana« kot v zdravniški ali pravniški profesiji, kjer poznajo licence za opravljanje poklica. V nalogi sem postavil tudi definicijo samostojnih in svobodnih novinarjev, za tem pa sem se lotil pravnih vidikov, kjer sem analiziral predvsem zakon o medijih in kolektivno pogodbo za poklicne novinarje. Krajše poglavje pred osrednjim delom naloge se nanaša na vrednotenje novinarskega dela v Sloveniji. Sledi anketa o položaju svobodnjakov v Sloveniji, s katero sem želel s podatki s »terena« podkrepiti hipotezo o slabih razmerah, v katerih delajo omenjeni novinarji. Po podrobnejši analizi ankete sledi pregled tuje prakse na tem področju in pregled dejavnosti, ki sta jih v zvezi s problematiko svobodnjakov izvajala Društvo novinarjev Slovenije in Sindikat novinarjev Slovenije. Na koncu sem predstavil tudi nekatere predloge, s katerimi bi lahko izboljšali položaj omenjene skupine novinarjev in tako pripomogli k reševanju enega od večjih problemov, s katerim se slovensko novinarstvo srečuje v letih po osamosvojitvi.

2. Kratek opis položaja samostojnih in svobodnih novinarjev

Medijska devetdeseta leta v Sloveniji so minila, kot opozarjata Sandra Bašić Hrvatinić in Marko Milosavljević (2001:7), v znamenju sprememb političnega sistema, sprejemanja nove medijske zakonodaje (argumenti in razprave glede tega pa so ponovno aktualni tudi v začetku novega desetletja), privatizacije medijev, liberalizacije časopisnega in površne regulacije radiodifuznega trga, medijske koncentracije in komercializacije. Ena od značilnosti slovenskega medijskega prostora je, da je majhen. Posledica te majhnosti je, da je mogoče s sorazmerno majhnimi finančnimi sredstvi (posebno če primerjamo prevzeme in nakupe v drugih evropskih državah) nadzorovati omejen medijski trg. Država je pred procesom medijskega lastninjenja pričakovala vdor velikih evropskih in ameriških medijskih korporacij, kakršen je bil značilen za nekatere druge države v tranziciji. Desetletje pozneje se je izkazalo, da je malo število domačih lastnikov s pomočjo številnih med seboj povezanih podjetij prevzelo nadzor nad večino medijskega trga. Proces koncentracije in verižnega lastninjenja potekata še naprej in očitno je, da država ali nadzorne institucije nimajo mehanizmov (predvsem pa interesa) za vzpostavitev reda na tem področju.

Reda pa primanjkuje tudi na področju zaposlovanja novinarjev. Pred osamosvojitvijo je bila velika večina novinarjev redno zaposlena. Z uvajanjem tržnega gospodarstva in s pojavom številnih novih (zasebnih) medijev³ pa so se razmere na trgu delovne sile odrazile tudi na trgu novinarske delovne sile (manj rednih zaposlitev, več pogodb za določen čas ali pogodb o delu). Hkrati se je povečalo število novinarjev in povečale so se razlike v plačilih. Tako lahko na eni strani opazimo pojav dobro plačanih novinarskih »zvezd« (predvsem voditeljev informativnih oddaj na POP TV in tudi na TV Slovenija), na drugi strani pa veliko slabo plačanih honorarnih sodelavcev, ki nimajo nikakršne socialne varnosti. V številnih redakcijah so svobodni novinarji v primerjavi z redno zaposlenimi novinarji v večini, opravljajo pa časovno enako obsežno in tudi enako zahtevno delo. V veliki večini slovenskih medijev prevladujejo mlajši novinarji, stari do 35 let, ki ponavadi nimajo urejenega socialnega, zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja, kar je za profesijo ob nadaljevanju teh trendov pogubno (odliv kadrov z vsemi posledicami, tudi z vplivom na vsebino medijskih izdelkov).

³ Po podatkih Mediane, Inštituta za raziskovanje medijev, je v Sloveniji kar 1180 medijev (všteti so tudi mediji, ki niso vpisani v razvid medijev pri ministrstvu za kulturo).
<http://www.novinar.com/novice/novica.php?id=159>

Na poslabšanje razmer v drugi polovici devetdesetih let opozarjajo tudi glasovi iz sindikalnih vrst. V Sindikatu novinarjev Slovenije ocenjujejo, da so v začetku devetdesetih let pripravili za takratne razmere odlično kolektivno poklicno pogodbo, ki je postavila solidno izhodiščno plačo in jo mesečno usklajevala z rastjo življenjskih stroškov (Babič Košir, 2002:50). V zadnjih letih pa se je položaj močno spremenil. Ne le zakonsko omejevanje plač, ki zaostajajo za inflacijo, tudi delovni pogoji so za novinarje vse težji, saj so delovne obremenitve vse večje. »Privatizirani mediji se obnašajo 'gospodarno' - krčijo stroške na račun večjega dohodka (povedano z drugimi besedami: najraje imajo poceni honorarce). Zato je položaj glede novih zaposlitev, naravnost katastrofalen.« (Babič Košir, 2002:50). Razcvet novih medijev ni prinesel novih zaposlitev, ampak je še bolj razburkal kaotično tržišče. Velika ponudba na trgu delovne sile, »saj se z novinarstvom lahko ukvarja že vsak«, med drugim ne zmanjšuje le kakovosti novinarskih prispevkov, marveč tudi drastično znižuje že tako nizke honorarje.

Med novinarji večkrat izrečeni stavek, da se lahko z novinarstvom ukvarja vsakdo, nas pripelje do enega od problemov, s katerim se ta specifična profesija srečuje, namreč vprašanja, kdo je lahko novinar in kakšen je status novinarske profesije.

3. Definicije

Da bi lahko odgovorili na omenjeno vprašanje, se je torej potrebno lotiti vprašanja definicij. V nadaljevanju bom tako najprej izpostavil nekaj različnih definicij novinarja in novinarstva v teoriji, nato bomo pregledali kriterije Društva novinarjev Slovenije za sprejem v to organizacijo, v zadnjem delu tega poglavja pa bom podal svojo definicijo samostojnih in svobodnih novinarjev v Sloveniji.

3.1. Definicija novinarja in novinarstva kot profesije

Pri angleški besedi *freelancer*, ki bi jo lahko prevedli kot *svobodnjak*, in ki jo bom kot sinonim za svobodne in samostojne novinarje uporabljal tudi v tej nalogi, gre v prvem pomenu za srednjeveškega vojaka, ki nudi svoje usluge katerikoli državi oziroma vojskovodji (White, 1997:7). Gre torej za plačanega vojaka. V drugem pomenu gre za neodvisno osebo, ki postopa v skladu z lastnimi načeli in na katero ne vpliva nobena skupina ali krog ljudi. Svobodnjak je tudi pisatelj, igralec ali novinar, ki ni redno zaposlen in ki svoje pisanje ali druge storitve prodaja kateremukoli kupcu. V Sloveniji takšne novinarje največkrat imenujemo samostojni ali svobodni novinar, pa tudi honorarni sodelavec (honorarec).

V skladu s tradicionalno definicijo besede profesija je profesionalec tista oseba, ki se preživlja z opravljanjem določene dejavnosti, medtem ko se amater s to dejavnostjo ukvarja iz drugih razlogov. Čeprav različni avtorji profesijo definirajo različno, Splichal in Sparks (1994:37) izpostavljata klasično definicijo Blaua in Scotta, ki sta sestavila naslednje elemente, ki tvorijo profesijo:

- profesionalne standarde naj bi vodile univerzalne norme;
- močan poudarek mora biti dan pomembnosti strokovnega znanja;
- za odnose s strankami je značilna čustvena nevtralnost;
- profesionalni status naj bi bil dosežen, ne pa pripisan;
- delo profesionalca naj bi vodili interesi odjemalcev in ne njihovi lastni interesi

Ker pa so omenjeni kriteriji bolj pisani na kožo profesionalcem v medicini kot v novinarstvu, Splichal in Sparks poudarjata, da je med novinarji precej razširjena definicija Phillipa Elliota, ki novinarsko profesijo definira takole: »Zahteve po

profesionalizmu v novinarstvu izhajajo iz rutinskih sposobnosti, kot so točno navajanje podatkov, hitrost in spoštovanje rokov, stil podajanja in občutek za to, kaj je novica.» (Splichal, Sparks, 1994:35).

Splichal tudi opozarja, da mediji niso navadna podjetja, namenjena izključno dobičku, zato za novinarski poklic veljajo nekoliko drugačna pravila. Tako za vstop v ta poklic nista potrebni ne formalna izobrazba ne licenca, kot to velja za klasični profesiji, kot sta pravniška in zdravniška. Sklicevanje, da so novinarji v službi javnosti, je edini temelj novinarske profesionalizacije (Splichal, 2002:13).

Sam bom v diplomski nalogi novinarstvo obravnaval kot profesijo, ki je sicer specifična (predvsem glede relativno lahkega vstopa vanjo), vendar pa prevladajo argumenti, ki govorijo v prid obravnavi novinarstva kot profesije in ne kot poklica. Eden od teh je tudi dejstvo, da imajo novinarji svoj etični kodeks. Kot opozarja Nigel G.E. Harris, etični kodeks novinarski profesiji pomaga graditi zaupanje javnosti (Belsey, Chadwick, 1992:67).

Tudi pri vprašanju, koga lahko štejemo za novinarja, se pojavljajo težave. Eno od definicij je oblikoval Unesco: Novinar je oseba, ki se ne glede na narodnost redno ukvarja in je plačana kot urednik, poročevalec, fotoreporter, snemalec ali tehnik pri tisku, radiu, televiziji ali filmu na način, da opravlja svojo profesijo skladno z etičnimi načeli in prakso, ki jo določa profesija sama, to pa je iskanje, pridobivanje, sporočanje informacij, mnenj, idej, raziskav ali komentarjev za dnevne in periodične publikacije, tiskovne agencije, radijske in televizijske postaje ali televizijske produkcijske hiše (Splichal, Sparks, 1994:19).

Novinarstvo, kot ugotavljata Splichal in Sparks, je »fluiden poklic, saj se odziva na družbene in tehnološke spremembe; posledično pa posamezna vsebina novinarstva sega od enega zgodovinskega trenutka do drugega, od ene do druge države« (Splichal, Sparks, 1994:20). Ravno ta fluidnost novinarskih vsebin in tem ter fluidnost tehnološkega načina, ki ga izberemo za njihovo podajanje, vodita do prve dileme, kdo je lahko novinar: Ali lahko med novinarje štejemo tudi vse tiste ljudi, brez katerih novinarskih produktov nedvomno ne bi mogli podati do poslušalcev, gledalcev, bralcev? Ali si »produkcijsko osebje«, kot jim pravijo anglosaksonski avtorji, zasluži novinarski naziv? Sodeč po Unescovi definiciji je odgovor pritrdilen. Toda v slovenskem prostoru takšna definicija ne »funkcionira«: čeprav nobene televizijske ali radijske oddaje ne bi bilo brez tonskih in mojstrov za luči, tehničnih sodelavcev ne štejemo med novinarje. Med

novinarje bi v tem primeru morali šteti vse producente oddaj, tajnice, voznike, šminkerje, frizerje, montažerje, merilce zvoka, glasbene urednike, računalničarje, grafike in vse zaslužne, da določeni prispevek ali oddaja ugleda luč sveta. Brez vseh teh ljudi ni televizijskega produkta. Ali je to dovolj, da si prislužijo naziv novinarja?

Druga dilema je, ali novinarje revialnega tiska in novinarje, ki pokrivajo zabavne vsebine, ter produkcijsko osebje v teh medijih lahko štejemo med novinarje. Weaver in Wilhot, britanska teoretika, ki ju omenjata Splichal in Sparks, pravita, da je treba produkcijsko osebje in novinarje revialnega tiska izključiti iz novinarskih vrst (Splichal, Sparks, 1994:25). Očitna pomanjkljivost tega argumenta pa je, da ljudi, ki takšna dela opravljajo pri časopisih, štejeta med novinarje. Ali torej, poenostavljeno povedano, delo grafičnega oblikovalca v redakciji resnega časopisa velja več kot enako početje njegovega kolega v redakciji revialnega tiska? In v čem je razlika? Kaj enega uvrsti med novinarje, drugega pa od takega naziva oddalji? Še več – ob vse večji tabloidizaciji resnih medijev postaja takšna delitev še bolj problematična. Zastavlja se tudi vprašanje, zakaj avtorje zabavnih vsebin ne bi šteli za novinarje, piscem istih ali podobnih vsebin v »tehtnejših« medijih pa bi priznali novinarski status?

Sivo cono - kdo je in kdo ni novinar - morda najbolj nazorno ilustrirajo tisti avtorji, ki pokrivajo šport. Športne rubrike imajo tako časniki s splošno-informativno vsebino kot specializirani športni časopisi in specializirane športne revije. »Argument, da športno poročanje prej sodi v zabavo kot v novinarstvo, je racionalen in v skladu z njim bi lahko vsem športnim novinarjem odvzeli novinarski naslov; enako racionalen pa je tudi argument, da tega enostavno ne smemo narediti.« (Splichal, Sparks, 1994:25). Športno poročanje sicer postaja vse bolj poglobljeno, nevtrarno in analitično, poleg tega pa športni novinarji poznajo tudi svoje etične kodekse (Garrison, Sabljak, 1993:8), tako da se zdi izključitev športnih poročevalcev iz novinarske profesije nesmiselna.

Eden od problemov pri definiranju novinarja ostaja tudi obseg »novinarske aktivnosti« osebe, ki se ukvarja z novinarstvom. Ostaja vprašanje, ali je novinar samo tisti, ki se večino ali ves svoj delovni čas ukvarja s pisanjem in objavo prispevkov oziroma se preživlja samo z novinarstvom, ali pa je lahko novinar tudi oseba, ki se s to profesijo ukvarja priložnostno oziroma ga opravlja kot podrejeno dejavnost kakšnemu drugemu delu. Kakšno naj bi bilo pravo oziroma zaželeno razmerje? In kolikšen je minimum objavljenih tekstov oziroma

prispevkov, da bi imeli nekoga za novinarja? Zaposlitev novinarja za poln delovni čas je na primer kriterij, ki je zelo pomemben v Nemčiji (Splichal, Sparks, 1994:26).

Jasno je torej, da je lahko natančna definicija novinarja v marsičem logično nedosledna in da jo je v realnih razmerah težko aplicirati, predvsem zaradi že omenjene fluidnosti profesije.

3.2. Kriteriji Društva novinarjev Slovenije

Na nekaj vprašanj glede zgoraj omenjenih dilem v slovenskih razmerah nam lahko delno odgovori Pravilnik o sprejemanju in prenehanju članstva v Društvu novinarjev Slovenije, ki je bil sprejet septembra 2002.⁴ Tako lahko član DNS postane vsak, ki se »pretežno preživlja z novinarskim delom« kot redno, pogodbeno ali honorarno zaposlen novinar ali s statusom samostojnega novinarja. Če pri tem opravlja še kakšno drugo delo, to ne sme biti v nasprotju z določili kodeksa slovenskih novinarjev (propaganda, ekonomska propaganda, stiki z javnostmi, lobiranje, obveščevalna dejavnost, poklicna politika, služba v državni upravi) ali s statutom Mednarodne novinarske zveze (IFJ).

Kdor želi postati član DNS, se mora najmanj eno leto ukvarjati z novinarskim delom. DNS pri odločanju o novih članih upošteva nekatere kriterije. Tako za profesionalno novinarstvo štejejo:

- a) objavljanje pisnih ali govornjenih besedil v javnih medijih;
- b) urejanje in redaktura prispevkov iz točke a;
- c) uredniško delo v uredništvih tiskanih in elektronskih medijev, on in offline medijih ter tiskovnih agencijah;
- d) informiranje s fotografijo, elektronsko sliko, filmom in karikaturjo, ki ga opravljajo poklicni fotoreporterji, snemalci in karikaturisti (kot svoj osnovni poklic).

Za novinarstvo pa ne šteje:

- a) opravljanje pravnih, gospodarskih, administrativno-organizacijskih in oglaševalskih del v medijskih hišah;

⁴ <http://www.novinar.com/clani/pravilnik.php>

- b) lektoriranje, korigiranje, stenografiranje ter arhivsko-dokumentacijska dela zbiranja, razvrščanja in shranjevanja medijskih dokumentov;
- c) napovedovanje, najavljanje, vodenje, moderiranje programov v elektronskih medijih ter urejanje televizijskih in radijskih oddaj, ki niso avtorske;
- d) snemanje tona, snemanje slike z izključno studijskimi kamerami, montaža tonskih, filmskih in video zapisov;
- e) urejevanje strokovnih glasil ali glasil v podjetjih, kadar ni osnovni poklic;
- f) pisanje besedil za stripe, horoskope, liste priljubljenosti in ostale podobne rubrike;
- g) urejanje in pisanje strokovnih nasvetov v tiskanih in elektronskih medijih (npr. zdravniških, pravnih, tehničnih, nasvetov za gospodinjstvo in podobnih);
- h) delo v službah za odnose z javnostmi in ostalih informativnih službah državnih, znanstvenih, kulturnih, gospodarskih in drugih institucij;
- i) občasno objavljane novinarskih prispevkov rednih študentov.

V DNS so torej pravila, kdo je lahko novinar, relativno jasna. Vstop novinarjev v društvo je dokaj enostaven (enoletno delo v novinarstvu, pretežno preživljanje z novinarskim delom), vendar pa so postavljene jasne ločnice, ko gre za novinarstvu podobne dejavnosti ali pa za ljudi, ki se poleg novinarstva ukvarjajo še z drugimi dejavnostmi. Kot je razvidno iz pravilnika, v društvu posebno pozornost namenjajo ločevanju med novinarskim delom ter delom v oglaševanju in službah za odnose z javnostjo. Pomemben element je tudi upoštevanje novinarskega kodeksa, medtem ko je za tehnično osebje temeljna presoja, ali ti delavci aktivno sodelujejo pri novinarskem prispevku (na primer če gre za delo na terenu z novinarjem).

3.3. Definicija samostojnih in svobodnih novinarjev v Sloveniji

Za potrebe nadaljnjega raziskovanja problematike svobodnjakov se mi zdi smiselno podati natančno definicijo obeh skupin »nezaposlenih« novinarjev, torej samostojnih in svobodnih novinarjev. Tako lahko med samostojne novinarje štejemo tiste, ki so vpisani v razvid samostojnih novinarjev pri ministrstvu za kulturo, se v glavnem preživljajo z novinarskim delom, plačujejo prispevke za pokojninsko, invalidsko in zdravstveno zavarovanje ter delajo s pogodbo o delu ali brez nje. Svobodni novinarji (t.i. honorarci) pa so tisti, katerih edini ali glavni vir njihovih prihodkov predstavlja novinarsko delo, ki ga redno opravljajo za

enega ali več medijev, ne plačujejo socialnih prispevkov in delajo s pogodbo o delu ali brez nje. Svobodne novinarje lahko razdelimo na dve skupini, na prave inčasne: prvi so po svojih obveznostih in obsegu dela izenačeni z redno zaposlenimi novinarji in razmišljajo tudi o svoji socialni varnosti, drugi pa so občasni sodelavci medijev. Gre za študente ali pa tiste, ki niso povsem prepričani, ali se bodo v prihodnosti ukvarjali z novinarstvom oziroma jim je novinarstvo dodaten vir prihodka.

4. Pravni vidiki

Položaj samostojnih in svobodnih novinarjev v veliki meri krojijo tudi kolektivna pogodba za poklicne novinarje ter zakonski in drugi predpisi, ki so nedorečeni in pomanjkljivi. To še otežuje položaj svobodnjakov, zato se bom v tem poglavju lotil pravnih vidikov omenjene problematike.

4.1. Zakon o medijih

Položaj zaposlenih in samostojnih novinarjev ureja zakon o medijih v 21. in 22. členu,⁵ kar pomeni, da položaj velikega števila (svobodnih) novinarjev ni zakonsko urejen. 21. člen tega zakona namreč določa, da je »novinar po tem zakonu oseba, ki se ukvarja z zbiranjem, obdelavo, oblikovanjem ali razvrščanjem informacij za objavo prek medijev in je zaposlena pri izdajatelju, ali pa samostojno kot poklic opravlja novinarsko dejavnost (samostojni novinar)«. Po 22. členu zakona pa se »status samostojnega novinarja pridobi z vpisom v razvid samostojnih novinarjev pri pristojnem ministrstvu po predhodnem mnenju registrirane strokovne organizacije novinarjev«. Zakon torej pozna le zaposlene in samostojne novinarje.

Zakon o medijih, ki je bil sprejet aprila 2001, naj bi sicer z opredelitvijo statusa samostojnih novinarjev "rešil" praznino v zakonu o javnih glasilih iz leta 1994, ki takšnega statusa ni opredeljeval natančno, temveč je določal le, da "je samostojni novinar tisti, ki se pretežno preživlja z novinarskim delom".

Zakon o medijih v 22. členu še določa, da se v razvid samostojnih novinarjev vpiše novinar, ki izpolnjuje naslednje pogoje:

- da ima izkaz o aktivnem znanju slovenskega jezika, če ni slovenski državljan;
- da opravlja novinarsko dejavnost kot edini ali glavni poklic;
- da ima dokazila o objavah v medijih, ki so vpisani v razvid iz 12. člena zakona (predložiti mora najmanj 20 prispevkov v enem letu);
- da mu ni s pravnomočno sodno odločbo prepovedano opravljanje te dejavnosti.

⁵ http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje_sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html

Kot opozarja Simona Zatler, je treba 22. člen zakona razlagati skladno s priporočili strokovne skupine Sveta Evrope (Zatler, 2002:50), ki je že ob pripravi novega medijskega zakona opozorila, da je potrebno zagotoviti prost dostop do novinarske profesije in da bi se zakonsko besedilo moralo glasiti, da se v razvid "lahko" vpiše, kdor izpolnjuje v zakonu naštet pogoje. Vsak novinar se sam odloči, ali bo ob izpolnjenih zakonskih pogojih pridobil status samostojnega novinarja, in le takšna razlaga zakonskega besedila je skladna z besedilom slovenske ustave,⁶ ki pravico svobodnega izražanja in razširjanja mnenj zagotavlja vsakomur (in ne le zaposlenim ali samostojnim novinarjem).

Tudi iz tega razloga je sporno besedilo prvega odstavka 21. člena zakona o medijih, ki podaja definicijo novinarja za potrebe tega zakona in v tej opredelitvi loči le med zaposlenimi in samostojnimi novinarji (ki to dejavnost opravljajo kot poklic). To namreč tudi pomeni, da so svobodni novinarji izključeni iz varstva, ki ga novinarjem (zaposlenim in samostojnim) daje tretji odstavek 21. člena zakona o medijih z določbo, da se "novinarju ne sme odpovedati delovnega razmerja ali prekiniti sklenjene pogodbe z njim, zmanjšati plače, spremeniti statusa v uredništvu ali kako drugače poslabšati njegovega položaja zaradi izražanja mnenj in stališč, ki so v skladu s programsko zasnovo ter s profesionalnimi pravili, merili in standardi". Dodati je treba, da si večina svobodnih novinarjev zaradi majhnih dohodkov ne more privoščiti plačevanja prispevkov za obvezno pokojninsko, invalidsko in zdravstveno zavarovanje, ki jih mora novinar mesečno poravnovati po pridobitvi statusa samostojnega novinarja. Z drugimi besedami to pomeni, da si ne morejo zagotoviti niti minimuma socialne varnosti.

Postopek za vpis v razvid sicer ureja tudi vladna uredba o postopku in podrobnejših merilih za pridobitev statusa samostojnega novinarja in za vodenje razvida samostojnih novinarjev kot javne knjige,⁷ ki ureja tudi način in postopek občasnega preverjanja pogojev, ki jih morajo za vpis v razvid izpolnjevati samostojni novinarji. Po mnenju Zatlerjeve bi bilo v besedilo uredbe smiselno uvrstiti tudi takšne določbe, ki bi v slovenskem prostoru končno rešile v preteklosti večkrat zastavljeno vprašanje, kaj naj takšen status pomeni. Uredba bi morala tudi postaviti jasno ločnico med zaposlenimi novinarji in samozaposlenimi oz. samostojnimi novinarji, ki opravljajo novinarsko dejavnost

⁶ O svobodi izražanja govori 39. člen ustave: »Zagotovljena je svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja. Vsakdo lahko svobodno zbira, sprejema in širi vesti in mnenja. Vsakdo ima pravico dobiti informacijo javnega značaja, za katero ima v zakonu utemeljen pravni interes, razen v primerih, ki jih določa zakon.«

⁷ Uradni list Republike Slovenije, št. 105/01

kot edini ali glavni poklic, ter med svobodnimi novinarji, ki uresničujejo svojo pravico do svobodnega izražanja in razširjanja mnenj zgolj na podlagi ustavnega besedila in se ne odločijo za pridobitev katerega od statusov, s katerim ga zakonodajalec uvršča med novinarje.

4.2. Kolektivna pogodba za poklicne novinarje

Kolektivna pogodba za poklicne novinarje⁸ je bila podpisana decembra 1991. Na delodajalski strani so jo podpisali trije partnerji: Gospodarska zbornica Slovenije oziroma njena sekcija za tisk kot zastopnica delodajalcev časopisno-informativne in založniške dejavnosti, Svet RTV Slovenija in Združenje radijskih postaj Slovenije. V imenu delojemalcev je pogodbo podpisal Sindikat novinarjev Slovenije. Pogodba velja za zaposlene novinarje in urednike, ne glede na to, ali so zaposleni za določen ali nedoločen čas, s polnim ali skrajšanim delovnim časom. Kolektivna pogodba med drugim določa pravice in obveznosti novinarjev: 40-urni delovnik, najmanj 18-dnevni letni dopust, 5-dnevni rekreativni oddih, plačani študijski dopust, ureja pa tudi delovanje sindikata ter določa plače, dodatke, nadomestila plač in povračila stroškov.

Dobršen del določil kolektivne pogodbe je zastarel; ne samo zaradi tega, ker je od podpisa pogodbe minilo več kot 10 let, ampak tudi zato, ker je začel s 1. januarjem 2003 veljati nov zakon o delovnih razmerjih,⁹ ki prinaša kar nekaj sprememb. V pripravi pa je tudi zakon o kolektivnih pogodbah.

Sicer pa je zastarelost in neživljenjskost kolektivne pogodbe opaziti že v prvem členu, saj določa, da velja tudi za svobodne novinarje in študente na praksi, ki se usposabljaajo za novinarski poklic. Toda v pogodbi ni drugih določil, ki bi urejale pravice svobodnih novinarjev (pri tem velja ponovno opozoriti, da zakonodaja pojma svobodni novinar sploh ne pozna, saj na primer zakon o medijih govori le o samostojnih novinarjih). Tako so svobodni novinarji v kolektivni pogodbi omenjeni le še v prehodnih in končnih določbah, kjer je v 79. členu zapisano, da se plačilo za delo svobodnih novinarjev »določi s posebno pogodbo, in sicer v bruto znesku, pri čemer pogoji ne morejo biti slabši kot za redno zaposlene«. Pogodba še določa, da naj bi svobodnim novinarjem za naročene prispevke povrnili tudi materialne stroške. Tako skope določbe glede pravic samostojnih in

⁸ <http://www.novinar.com/sindikat/datoteke/KP%20za%20poklicne%20novinarje.doc>

⁹ Uradni list Republike Slovenije, št. 42/02

svobodnih novinarjev v kolektivni pogodbi so med drugim posledica dejstva, da je bilo leta 1991 število teh novinarjev majhno, medtem ko sedaj v večini medijskih hiš že prevladujejo.

Da je potrebno kolektivno pogodbo prenoviti ali pa napisati na novo, se zavedajo tako na delodajalski kot na delojemalski strani, pobudo pa je konec leta 2002 prevzel Sindikat novinarjev Slovenije, ki pripravlja predlog sprememb kolektivne pogodbe. Poleg izboljšanja položaja zaposlenih novinarjev (povišanje plač, še posebej nižjih tarifnih razredov, plačano izobraževanje novinarjev, določitev razmerij med upravnim delom medijskih hiš in uredništv) v sindikatu posebno pozornost namenjajo tudi svobodnjakom. Tako je v predlogu kolektivne pogodbe podrobneje urejen status samostojnih in svobodnih novinarjev v smeri izenačevanja pravic redno zaposlenih novinarjev in svobodnjakov (o tem več v poglavju o prizadevanjih društva novinarjev in sindikata za izboljšanje položaja svobodnjakov).

5. Vpliv večje konkurence v novinarstvu na kvaliteto dela in njegovo vrednotenje

Preden se odpravimo na »teren« in pregledamo položaj svobodnjakov v posameznih medijskih hišah, bomo preučili vzroke za porast števila samostojnih in svobodnih novinarjev, se spraševali o tem, kako nizki prejemki svobodnjakov vplivajo na njihovo delo, ter preverili priporočila za plačevanje zunanjih sodelavcev medijskih hiš, ki so jih pripravili v Društvu novinarjev Slovenije.

5.1. Vzroki za porast števila svobodnjakov

V procesu tranzicije v Sloveniji je veliko novinarjev ostalo brez redne zaposlitve, zato so bili nekateri prisiljeni postati svobodnjaki. Poleg tega so na porast števila teh novinarjev vplivali še nekateri drugi dejavniki, med drugim vse več potreb po poceni novinarski delovni sili zaradi vse večjega števila medijev, kar povzroča tudi nelojalno konkurenco na trgu. Opazen je tudi porast števila študentov novinarstva in sorodnih študijev ter povečanega vstopa v profesijo iz drugih področij. Veliko je tudi sodelavcev medijev, ki jim ukvarjanje z novinarstvom služi kot dodaten zaslužek, ki ga prejemajo poleg dohodkov iz svojega osnovnega poklica. Kljub temu da ima vstop ljudi najrazličnejših profilov v profesijo poleg negativnih tudi nekatere pozitivne posledice na kvaliteto slovenskega novinarstva, pa je na drugi strani povečanje konkurence na trgu novinarske delovne sile znižalo prejemke predvsem samostojnim in svobodnim novinarjem.

5.2. Plače in njihova motivacijska vloga

Eden od razlogov za slab položaj samostojnih in svobodnih novinarjev v Sloveniji je nedvomno tudi njihovo nezadovoljstvo z nizkimi honorarji, kar vpliva tudi na kvaliteto opravljenega dela. V podkrepitev te teze lahko najprej navedemo nekaj teoretičnih podlag o vlogi plače in materialnih pravic, pri čemer nas bo najbolj zanimala njihova motivacijska pa tudi socialna vloga. Kot je na novinarskih dnevih Društva novinarjev Slovenije¹⁰ pojasnil pravnik Ilja Jurančič, sicer poznamo še stroškovno vlogo plač, ki kot strošek bremenijo delovni proces

¹⁰ Oktobra 2002 so tradicionalni novinarski dnevi potekali v Izoli in so bili med drugim namenjeni razpravi o socialnem položaju in pravicah novinarjev.

in določajo njegovo gospodarsko učinkovitost. Socialna vloga plač pomeni, da plača prejemniku in od njega odvisnim osebah omogoča ugodno ali manj ugodno eksistenco in preživetje. Velike razlike med plačami zaposlenih med območji, dejavnostmi in še najbolj v istem delovnem procesu povzročajo socialne napetosti in spore. Motivacijska vloga plač pa temelji na dejstvu, da so zaposleni za boljše plače in ostale vrste materialnega nagrajevanja pripravljeni več in bolje delati.

Če se vrnemo na socialno vlogo plač, moramo torej ugotoviti, da bi prava mera razlik med plačami in honorarji svobodnjakov in redno zaposlenih novinarjev omogočila učinkovito odvijanje delovnih procesov oziroma boljšo kvaliteto medijskih izdelkov. Velik prepad med položajem redno zaposlenih novinarjev na eni strani ter svobodnih in samostojnih novinarjev na drugi strani vsekakor ne more dobro motivacijsko vplivati na delo svobodnjakov.

5.3. Vrednotenje dela svobodnjakov po kriterijih DNS

Upravni odbor Društva novinarjev Slovenije je marca 2002¹¹ sprejel priporočilo za plačevanje zunanjih sodelavcev v novinarskih hišah, ki je nastal na podlagi pravilnika o nagrajevanju prispevkov samostojnih novinarjev, ki je bil sprejet marca 1996. Priporočilo določa, da so merilo za izračun honorarja za tekstovne prispevke dolžina, kakovost in zvrst prispevka, stalnost sodelovanja in višina naklade. Osnova izračuna je tipkana vrstica (60 do 65 znakov) oziroma stran (1800 do 1950 znakov). Najnižji honorar je honorar za dvajset vrstic objavljenega teksta.

Honorarji za tekstovne prispevke (gre za neto zneske in za najnižje dopustne honorarje, potrebno pa jih je usklajevati vsake tri mesece glede na gibanje povprečnih plač v Sloveniji) znašajo:

- za prevode od 90 do 100 tolarjev za vsako objavljeno vrstico (od 44.000 do 50.000 tolarjev na tiskovno polo oziroma 30.000 znakov);
- za priredbe, vesti, poročila in ankete od 110 do 125 tolarjev za vsako objavljeno vrstico;
- za reportaže, specializirana (sodna, gospodarska itd.) poročila, članke, glose in manj zahtevne intervjuje od 130 do 150 tolarjev za vsako objavljeno vrstico;

¹¹ <http://www.novinar.com/enovinar/show.php?cid=27>

- za komentarje, uvodnike, zahtevne intervjuje, strokovne in znanstvene članke, umetnostne kritike in eseje od 220 do 250 tolarjev za vsako objavljeno vrstico.

Po posameznih zvrsteh Društvo novinarjev Slovenije priporoča sledeče višine honorarjev:

- vest od 930 do 2800 tolarjev;
- informacija od 1300 do 4800 tolarjev;
- poročilo od 4600 do 13.800 tolarjev;
- krajši intervju od 5500 do 16.600 tolarjev;
- reportaža, analitični članek, velik (zahteven) intervju od 6100 do 49.000 tolarjev;
- komentar od 12.000 do 37.000 tolarjev;
- kolumna od 18.500 do 37.000 tolarjev;
- strokovna tema od 37.000 do 61.000 tolarjev;
- honorarna ura v redakciji 740 tolarjev.

V priporočilu je določen tudi mesečni honorar (pavšal) za samostojne novinarje, ki ne sme biti manjši od trikratnega mesečnega prispevka za socialno varnost (poln obseg pravic) na najnižjo bruto pokojninsko osnovo.

Honorarji za tekstovne in slikovne prispevke veljajo za enkratno objavo. Za večkratno objavo tekstov, slik, risb in grafov ter arhiviranje slik, risb in grafov ter za uporabo gradiva na elektronskih medijih je treba skleniti posebne dogovore vsakič posebej ali pa pavšalno.

Honorar mora biti izplačan najkasneje do zadnjega dne v mesecu, ki sledi mesecu objave. Honorar mora biti izplačan tudi v primeru, da prispevek ni bil objavljen, vendar ga je novinar pripravil po nalogu urednika in ga oddal v roku.

Kljub dokaj jasnim pravilom in standardom pa v praksi ni opaziti, da bi ta pravila delodajalci upoštevali. V medijskih hišah namreč obstajajo različne ureditve, ki so bolj ali manj odvisne od odločitev posameznih urednikov oziroma od njihovih proračunov. Tako je položaj svobodnjakov v posameznih medijskih hišah v veliki meri odvisen od njihove iznajdljivosti in pogajalske spretnosti. V naslednjem poglavju si bomo ogledali, kako sami svobodnjaki ocenjujejo svoj položaj v posameznih medijskih hišah.

6. Anketa o položaju svobodnjakov v izbranih slovenskih medijih

Za lažjo predstavo o dejanskem položaju samostojnih in svobodnih novinarjev se mi je zdelo smiselno preveriti delovne pogoje svobodnjakov v posameznih medijskih hišah. Pogovarjal sem se z novinarji (nekateri so želeli ostati anonimni), uredniki in drugimi odgovornimi v medijskih hišah. Kljub pomislekom zaradi želje nekaterih novinarjev, da ostanejo anonimni, se mi je zdelo, da so lahko njihove izkušnje pomembna dopolnitev diplomskemu delu. Po pregledu položaja po posameznih medijih bom v drugem delu tega poglavja podal osnovne ugotovitve ankete.

6.1. Model javne radiotelevizije (primer RTV Slovenije)

Javni zavod Radiotelevizija Slovenija (RTVS) ima skupaj okoli 2250 redno zaposlenih, od tega je okoli 360 novinarjev. Za javni zavod dela tudi okoli 800 rednih honorarnih sodelavcev in okoli 600 ljudi, ki jih plačujejo preko študentskih napotnic, skupaj torej okoli 1400 »nezaposlenih«, od katerih je po grobih ocenah okoli polovica novinarjev. V hiši poteka projekt, s katerim naj bi naredili prerez stanja in ugotovili točno število honorarnih sodelavcev v letu 2002.¹²

Na RTVS poleg plačevanja preko študentskih napotnic poznajo še avtorske pogodbe, ki se novinarjem večinoma podaljšujejo na vsake tri mesece, manj pa je šest-mesečnih in enoletnih pogodb. Novinarji imajo redno mesečno obveznost (narediti morajo določeno število prispevkov), za katero dobijo pavšalni znesek. Honorar se lahko ob večji količini prispevkov poveča.

V informativnem programu TV Slovenija je zaposlenih okoli 50 redno zaposlenih novinarjev, 30 honorarnih sodelavcev in okoli 25 študentov.¹³ Okoli 15 novinarjev ima tudi status samostojnega novinarja, ki jim RTVS plačuje prispevke za socialno, pokojninsko in zdravstveno zavarovanje, imajo pa tudi nekatere pravice redno zaposlenih novinarjev (dopust, bolniški stalež). Na Televiziji Slovenija poznajo hišni cenik, s katerim uredniki vrednotijo delo

¹² Podatke mi je 7. februarja 2003 v pogovoru posredoval strokovni sodelavec v kadrovski službi RTVS Miloš Malnarič.

¹³ Pogovor s producentom informativnega programa TV Slovenija Andrejem Herecem 7. februarja 2003.

novinarjev. Tako so za posamezne novinarske zvrsti določeni okvirni honorarji, katerih višina je odvisna tudi od zahtevnosti dela.

Sicer pa na RTVS zatrjujejo, da v zadnjem času veliko pozornosti namenjajo izobraževanju. Ljerka Bizilj¹⁴ je na Televiziji Slovenija urednica Regionalnega studia Ljubljana in je zadolžena za izobraževanje na Televiziji Slovenija. Hiša si namreč želi izboljšati kadrovske politiko ter jo narediti bolj strokovno in pregledno, zato postavljajo sistem izobraževanja. Tako so uvedli avdicije, ki jih spremljajo tudi odgovorni uredniki, nato pa novinarje razporedijo v posamezne redakcije. Kandidati gredo skozi tečaj televizijskega novinarstva (nastop pred kamero, spoznavanje RTV hiše, delo v desku, delo na terenu). Naslednja faza je priprava prispevkov v jutranjem programu Televizije Slovenija, kasneje pa se jih lahko razporedi v druge redakcije. Izobraževanje novinarjev traja približno leto dni.

Znano je, da je TV Slovenija svojevrstna »talilnica« dobrih kadrov, saj mladi novinarji z delom v velikem televizijskem sistemu pridobijo veliko izkušenj. Po drugi strani pa je bilo kar nekaj primerov, ko so kvalitetni mlajši novinarji po večletnem čakanju na redno zaposlitev oziramo ureditev njihovega statusa odšli h konkurenci, na POP TV. Ti prestopi sicer niso bili tako odmevni kot na primer »zvezdniški« prestopi Nataše Pirc, Matjaža Tanka, Uroša Slaka in Petre Kerčmar, ki so bili na Televiziji Slovenija redno zaposleni in njihova odločitev ni bila pogojena z ureditvijo statusa, pač pa z novimi profesionalnimi in finančnimi izzivi.

Tako Televiziji Slovenija ni uspelo obdržati kar nekaj mlajših novinarjev, ki so se s svojim delom izkazali, na primer Nenada Glücksa in Polone Križman, ki sta sedaj novinarja POP TV. Glücks je pred prestopom spremljal gospodarske teme ter objavil nekaj raziskovalnih prispevkov. S svojimi prispevki je odločilno prispeval k odstopu vodje ljubljanskih tožilcev Gorazda Fišerja, ki je moral zaradi nepravilnosti pri zaposlitvi svoje življenjske sopotnice na tožilstvu zapustiti ta položaj. Tako nacionalki ni uspelo obdržati obetavnega raziskovalnega novinarja. Kot drugi primer lahko navedem Križmanovo, ki se je po nekaj letih dela v informativnem programu (prispevke je med drugim objavljala v Dnevniku, Odmevih in Tedniku) odločila za delo na POP TV. Sicer pa se je kar nekaj novinarjev RTVS (pogosti so tudi primeri v drugih medijih)

¹⁴ Pogovor opravljen 7. februarja 2003.

poiskalo bolj plačane službe izven novinarstva, ponavadi v marketingu, službah za odnose z javnostjo ali pa v gospodarstvu.

Dokaz za težave RTVS na področju kadrovske politike so tudi razmere na Radiu Slovenija, zaradi katerih so direktor radijskih programov RTV Slovenija Miha Lampreht, generalni direktor RTV Slovenija Aleks Štakul in predsednik Sindikata novinarjev Radia Slovenija Jože Skok 6. junija 2003 podpisali sporazum o delovni obremenitvi novinarjev na Radiu Slovenija.¹⁵ V sporazumu je med drugim zapisano, da programsko vodstvo Radia Slovenija in izvršni odbor Sindikata novinarjev Radia Slovenija soglasno ugotavljata, da so radijski novinarji, zlasti tisti, ki delajo na izpostavljenih programskih področjih, preobremenjeni z delom. Programske potrebe radia so se namreč v prejšnjih letih močno povečale, število novinarjev pa se je celo zmanjšalo. Delovne obremenitve novinarjev bi lahko ogrozile tudi kakovost njihovega dela, s tem pa kakovost radijskih programov.

V sporazumu je naštetih več ukrepov, s katerimi naj bi boljše organizirali delo, razbremenili novinarje in nagradili njihove večje delovne obremenitve. Tako je med drugim predvideno, da mora programsko vodstvo hiše za programske novosti, kot so nove oddaje ali projekti, ki bi pomenile dodatno delovno obremenitev novinarjev, pripraviti jasno »kadrovsko podporo«. Če gre za predvidene in vnaprej napovedane dogodke, kot so seje ali novinarske konference, lahko novinar pokriva le en takšen dogodek na dan, za pomembnejše dogodke, ki zahtevajo večkratna javljanja v program ter pripravo več poročil, povzetkov in drugih prispevkov, pa morajo uredniki pritegniti več novinarjev. Novinar naj opravlja delovne zadolžitve, ki ustrezajo njegovim specializiranim znanjem in so v njegovem opisu del in nalog, ni pa dolžan v zadnjem trenutku sprejeti delovne zadolžitve, ki bi jo sicer bilo mogoče načrtovati že vnaprej. Sicer pa lahko urednik novinarju naloži večje delovne obremenitve, kot jih predvideva sporazum, samo v primeru, ko s tem soglaša sam novinar in če je dodatno delo tudi ustrezno ovrednoteno in stimulirano.

¹⁵ Sporazum mi je posredoval novinar Radia Slovenija.

6.2. Model nacionalne komercialne televizije (primer POP TV)

V informativnem programu POP TV (oddaje 24 ur, Trenja in Preverjeno) prevladujejo svobodni in samostojni novinarji, nekaj pa jih dela tudi preko študentskih napotnic.¹⁶ Za POP TV je značilno, da je položaj posameznega novinarja odvisen predvsem od njegove pogajalske spretnosti, tako da so pogodbe zelo različne. Le nekaj novinarjev ima urejen samostojni status, večina pa jih ima enoletne pogodbe, v katerih je opredeljena delovna obveznost in plačilo, medtem ko je večina ostalih pravic (bolniška odsotnost, dopust, potni stroški) stvar neformalnega dogovora.

Tako eden od novinarjev POP TV prejema mesečni pavšal za opravljeno delo, s katerim si plačuje tudi samostojni status. Dobil je tudi regres (v enaki višini kot redno zaposleni) in božičnico, vendar to v pogodbi o delu ni opredeljeno. Enako velja za dopust in bolniško, ki sta prav tako plačana, a dogovorjena sproti in neformalno. Stroški prevoza na delo in malice niso plačani, honorarje pa televizija izplačuje redno. POP TV za službene poti izplačuje dnevnice, stroški uporabe lastnega avtomobila so povrnjeni, vendar pravil pri tem ni. Po mnenju novinarja so na POP TV v najslabšem položaju študenti v eni od oddaj, ki za vsakodnevno delo dobijo le od 50.000 do 100.000 tolarjev. Večina honorarnih sodelavcev POP TV, v večini gre za novinarje do 35. leta starosti, nima časa za dodatni zaslužek v drugih medijih.

6.3. Model komercialne radijske postaje (primer RGL)

Na ljubljanski komercialni regionalni radijski postaji Radio glas Ljubljane (RGL), ki si sicer prizadeva znova pridobiti status nekomercialne regionalne radijske postaje, ki ga je spomladi 2002 izgubila zaradi prevelikega obsega oglaševanja, so zaposleni le trije novinarji, tako da večino programa ustvari okrog 20 svobodnih novinarjev. Novinarjev s samostojnim statusom na RGL ni. Poleg glavne in odgovorne urednice ima RGL še dva redaktorja, eden skrbi za lahkotnejše in zabavne vsebine, drugi pa za ljubljanski program.

Glavna in odgovorna urednica radia Majda Juvan poudarja, da bi lahko RGL brez svobodnih novinarjev »zaprl vrata«.¹⁷ V najboljših časih pred 15 leti, ko so imeli

¹⁶ Pogovor z novinarjem ene od oddaj informativnega programa POP TV je potekal 10. junija 2003.

¹⁷ Pogovor opravljen 7. februarja 2003.

zaposlenih več kot 10 novinarjev, je bil po njenih besedah na ljubljanskem območju RGL najbolj poslušana postaja, tudi pred Valom 202, s privatizacijo po letu 1990 pa se je število zaposlenih znatno zmanjšalo. Honorarni sodelavci so za lastnike postaje, ki imajo v lasti tudi športni dnevnik Ekipa, mladinsko revijo Frka ter radijski postaji Salomon in Veseljak, seveda cenejši in možno jih je angažirati občasno. Nekateri novinarji radia delajo tudi v drugih medijih.

Večina svobodnih novinarjev na RGL je mlajših, predvsem študentov, ki jim novinarsko delo ni nujno glavni vir zaslužka. Velika večina jih dela po avtorskih pogodbah, ki veljajo eno leto in se podaljšujejo, nekaj pa je jih je plačano tudi preko študentskih napotnic. V hiši imajo interni pravilnik, podoben pravilniku Društva novinarjev Slovenije, v katerem so žanri in prispevki ovrednoteni v določenem razponu. Sodelavci radia so plačani le za objavljene prispevke, delo pa vrednoti odgovorna urednica glede na vloženo in minulo delo ter kvaliteto izdelka. Potnih stroškov med delom delodajalec ne krije, neto honorarji za redne sodelavce radia se gibljejo v povprečju okrog 130.000 tolarjev, izplačujejo pa jih redno. Kar nekaj novinarjev na RGL je »univerzalcev«, tako da opravljajo še voditeljsko delo, znajo tudi montirati svoje radijske prispevke, nekateri pa imajo svoje avtorske oddaje.

6.4. Model nacionalnega dnevnega časopisa

6.4.1. Primer Dela

V časniku Delo so razmere za delo svobodnih in samostojnih novinarjev bolje urejene kot v drugih medijih, čeprav razmere seveda niso idealne. Po besedah novinarja notranjepolitične redakcije Dela Grege Repovža¹⁸ poznajo v hiši štiri kategorije novinarjev. V prvi so redno zaposleni novinarji za nedoločen ali določen čas, ki jih je okoli 180. Novinarji v naslednjih dveh kategorijah delajo v redakcijah vsakodnevno in imajo sklenjene avtorske pogodbe. Prva skupina so svobodni novinarji s t.i. trajnimi pogodbami, ki so plačani po mesečnem pavšalu in imajo še nekatere druge pravice (teh novinarjev je okoli 10), potem pa je tu še skupina okoli 25 svobodnih novinarjev, ki so plačani po učinku, torej glede na število napisanih oziroma objavljenih člankov. V četrti kategoriji novinarjev Dela je okoli 600 občasnih sodelavcev.

¹⁸ Pogovor opravljen 10. junija 2003.

Novinarji s trajnimi pogodbami imajo relativno dobre honorarje, neformalno je tudi dogovorjeno, da imajo pravico do dopusta. Po Repovževem mnenju je na Delu eden od glavnih problemov neodgovornost svobodnih novinarjev. Lahko bi si namreč uredili status samostojnih novinarjev (le en novinar na Delu si je po Repovževih podatkih ta status uredil), posebej še, ker imajo relativno visoke honorarje (predvsem pri tistih s trajnimi pogodbami honorarji presegajo 250.000 tolarjev neto). Če bi si uredili samostojni status, bi bili sicer njihovi neto prihodki podobni plači redno zaposlenega novinarja. Repovž tudi navaja, da je bilo na Delu kar nekaj primerov, ko so novinarji odklonili stalno zaposlitev, saj se raje zadovoljijo z višjimi neto dohodki.

Predvsem za tretjo kategorijo novinarjev Dela velja, da gre za mlade ljudi, ki se ne zavedajo svojih pravic in so med seboj nepovezani. Plačani so torej samo glede na napisane in objavljene članke in nimajo nobenih drugih pravic. Posebnega pravilnika, ki bi določal honorarje za posamezne zvrsti ali plačilo glede na zahtevnost dela, v hiši ne poznajo. Presoja je prepuščena urednikom, ima pa vsaka redakcija svoj proračun, v okviru katerega ima urednik manevrski prostor za izplačilo honorarjev. Honorarji se sicer na Delu izplačujejo redno. Velika večina novinarjev pa dela samo za Delo, saj delo za druge medije, razen s posebnim dovoljenjem, ni dovoljeno, pa tudi časa za to nimajo. Repovž ocenjuje, da bi si lahko ti novinarji z večjo iniciativnostjo, povezanostjo in pogajalsko spretnostjo v hiši izborili boljši status.

6.4.2. Primer Večera

V mariborskem Večeru je 233 zaposlenih, med katerimi je 75 redno zaposlenih novinarjev, razmerje je torej dva proti ena v korist ne-novinarskega osebja. Svobodnih novinarjev je okrog 300, vendar so v to številko zajeti tudi tisti občasni honorarni sodelavci, ki najpogosteje pišejo za sobotno izdajo časnika.¹⁹ Rednih honorarnih sodelavcev je veliko manj in večinoma delajo v ljubljanskem dopisništvu Večera, med njimi je nekaj študentov in štipendistov Večera. Slednji prejemajo honorarje, ki so sestavljeni iz 25.000 tolarjev mesečnega pavšala, ki se mu doda plačilo glede na število objavljenih tekstov.

Redno zaposleni novinarji Večera morajo sicer izpolniti mesečno normo 500 točk. Vest je vredna 5 do 15 točk, poročilo od 20 do 30 točk, komentar od 50 do

¹⁹ Podatke sem pridobil v pogovoru z novinarjem Večera 5. junija 2003.

100 točk, intervju je enakovreden komentarju, članki pa veljajo od 40 do 60 točk. Bruto stimulacija znaša 20.000 tolarjev, vendar pa se velikokrat zgodi, da ni izplačana kljub preseganju norme. Obstaja sicer tudi posebna stimulacija v višini 70.000 tolarjev bruto, ki pa se izplača v posebnih primerih. Če pa novinar trikrat zaporedoma ne izpolni svoje norme, ga čaka neke vrste zagovor pred urednikom, vendar se to dogaja redko.

Večer je spretno izkoristil tudi možnost, ki jo ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve nudi v okviru projekta spodbujanja podjetij pri prvi zaposlitvi delavcev. Tako je nekaj novinarjev – sicer pred tem rednih honorarnih sodelavcev – po pridobitvi diplom dobilo redno službo. Za njih je Večer odprl nova delovna mesta, ker jih je financiralo ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, čeprav je kar nekaj delovnih mest ostalo prosto po odhodu ali upokojitvi redno zaposlenih novinarjev. Znotraj tega projekta so zaposlili pet novinarjev za določen čas, in sicer potem, ko so že dolga leta delali honorarno ali pa so sprejeli spremljanje področja, ki ga prej nihče ni želel pokrivati. Nekateri med njimi so dobili samo pripravniški status.

Zanimivo je, da so razmere v ljubljanskem dopisništvu dokaj urejene v primerjavi s situacijo v »centrali« v Mariboru. Medtem ko so še pred dvema letoma skoraj vsi svobodni novinarji s hišo sodelovali brez pogodb, je to sedaj v ljubljanskem dopisništvu urejeno, medtem ko v Mariboru tega še niso storili, je povedal moj sogovornik. Po njegovem mnenju je temu tako, ker se je za novinarje v Ljubljani aktivno zavzela urednica ljubljanskega dopisništva v »pogajanjih« z odgovorno urednico in direktorjem.

V Večeru nekateri honorarni sodelavci delajo pod pritiskom: tako so na primer mlajšega novinarja, ko je poskušal izboljšati svoj položaj, »kazensko« premestili iz Maribora v Mursko Soboto. Hiša je njegovo premestitev opravičila pod pretvezo »delovnih potreb«.

V Ljubljani ima samo en novinar Večera urejen status samostojnega novinarja. Tisti novinarji, ki imajo pogodbe o redni zaposlitvi za določen čas, imajo sklenjene pogodbe, v katerih so določila večinoma v skladu z delovno zakonodajo in kolektivno pogodbo za poklicne novinarje. Sklenjene so za dobo enega leta z možnostjo podaljšanja. »Ko pa se čas izteka pogodbe začne približevati, ti nihče uradno ne pove, ali bo pogodba podaljšana. Formalno se ne zgodi nič, urednica podaljšanje samo v nekem trenutku neformalno potrdi. Formalnega pritiska torej ni, je pa to nenehno v podzavesti,« pravi Večerov

novinar. V pogodbi je tudi konkurenčna klavzula in novinar lahko objavi tekst v drugih medijih samo po predhodnem dogovoru z urednikom.

Tako kot redno zaposleni novinarji tudi honorarni sodelavci dobijo dnevnice, ki pa so izplačane s honorarjem v naslednjem mesecu. Svobodni novinarji na službenih potovanjih niso zavarovani. Službene poti trajajo večinoma en dan, pokrivanje večdnevni dogodkov, kjer je potrebno plačati tudi nočitev v hotelu, zna biti sporna. Tako novinarji urednikov niti ne sprašujejo za pokrivanje večdnevni dogodkov, če jim nočitve ne plača organizator, razlaga moj sogovornik. Po njegovi oceni komunikacija med novinarji in vodstvom hiše obstaja: tako je na primer uprava povabila predstavnike novinarjev na pogovor o prihodnji strategiji časopisa, vendar pa vodstvo hiše po drugi strani ustvarja dobiček tako, da manjša stroške za honorarje, plač pa ne usklajuje z inflacijo. Organiziranega izobraževanja v hiši ni, vendar pa je Večer nekaterim novinarjem plačal del šolnine za magisterij, čeprav ni jasno, ali jim bodo novi nazivi prinesli tudi višje plače.

Izplačila na Večer so sicer redna, vendar so si novinarji dodobra zapomnili leto 2001, ko je direktor precej zmanjšal honorarje in stimulacije. Po besedah mojega sogovornika, ki je želel ostati anonimen, novinarje na Večer na splošno obravnavajo kot poceni delovno silo.

6.5. Model regionalnega časopisa (primer Primorskih novic)

Na Primorskih novicah dela 39 novinarjev, od katerih je 26 redno zaposlenih za nedoločen čas, dva za določen čas, sedem jih je podpisalo pogodbe o medsebojnem sodelovanju in imajo status samostojnega novinarja (t.i. pogodbeniki), štirje novinarji pa so redni honorarni sodelavci. Slednji delajo vsakodnevno v podobnem obsegu kot redno zaposleni, plačani so le za objavljene prispevke in se od ostalih kategorij novinarjev v tem časopisu razlikujejo po tem, da lahko včasih zavrnejo pokrivanje dogodka, ki se odvija v nedeljo ali med prazniki. Ostale kategorije novinarjev si tega ne morejo privoščiti, pravi naš sogovornik, ki je želel ostati anonimen.²⁰ Po njegovih besedah imajo Primorske novice tudi okoli 20 občasni sodelavcev, ki večinoma pokrivajo področje športa

²⁰ Telefonski pogovor opravljen 6. junija 2003.

ali pa jih angažirajo v primeru dopustov ali bolniške odsotnosti rednih sodelavcev regionalnega časopisa, ki sicer izhaja trikrat tedensko (torek, petek, sobota).

Honorarci imajo t.i. spodnjo in zgornjo mejo višine honorarja, vendar se večkrat na leto brez pravila zgodi, da se ob nenadnih in nenapovedanih varčevalnih ukrepih višina honorarjev zmanjša.

Pogodbeniki imajo mesečne pavšale, redno zaposleni pa so točkovani v skladu s pravilnikom. Problem pa je, da se ob varčevalnih ukrepih v zadnjem času »izgubila« stimulacija za samostojne novinarje in redno zaposlene, ki je prej lahko znašala pet odstotkov, za posebne napore pa so bili včasih novinarji po nakladi največjega regionalnega časopisa na Primorskem nagrajevani tudi z 10-15 odstotki siceršnjega mesečnega prejemka. Izplačila na Primorskih novicah so sicer redna.

Na Primorskih novicah mora novinar začetnik do redne zaposlitve za nedoločen čas čakati več kot pet let. V primeru mojega vira je čakanje na redno zaposlitev po opravljeni diplomi in po nekajletnem rednem sodelovanju prineslo pripravniški status. Temu je sledilo počasno napredovanje oziroma podpis pogodbe o medsebojnem sodelovanju, ki je bila sklenjena za »nedoločen čas oz. za obdobje treh let« (takšna je bila formulacija v pogodbi!) s trimesečnim odpovednim rokom. Toda v času veljavnosti te pogodbe so novinarji nekajkrat prejeli nove pogodbe – nazadnje 1. maja 2001, ko so nekateri dobili pogodbo za nedoločen čas, drugi pa za določen čas za eno leto.

Zaposleni za določen čas imajo zdaj pravico do pet dni dopusta več kot prej in pravico do regresa. Ta pa v pogodbi ni opredeljen in vedno obstaja strah, ali bo tudi izplačan. Kljub temu pa imajo zaposleni za določen čas v primerjavi s pogodbeniki nekaj več pravic.

Jeseni 2003 je sicer načrtovano tudi povezovanje Primorskih novic in enega od dnevnikov. Prehod na morebitni dnevni tempo izhajanja časopisa, ki trenutno izhaja trikrat na teden, skrbi vse novinarje te hiše. Tako honorarci in pogodbeniki kot tudi tisti, ki imajo zaposlitve za določen ali nedoločen čas, se sprašujejo, ali bodo postali »tehnološki višek«.

Pri službenih potovanjih se težave ponavadi pojavijo zaradi premajhnega števila službenih avtomobilov. Tako novinarji velikokrat potujejo s svojim avtomobilom, za pot pa dobijo povrnjeno kilometrino. Za vse kategorije novinarjev velja, da je odobritev dnevnic za službena potovanja odvisna od pogajanj z direktorico.

Redni honorarni sodelavci so v neenakopravnem položaju, ko gre za pogovore o delu novinarjev in načrtih hiše, saj jih na takšne sestanke ne vabijo, ker naj ne bi bili člani uredništva (za upravo so to samo samostojni in redno zaposleni novinarji).

Nedeljsko in praznično delo je na Primorskih novicah posebna zgodba. Nedeljske in praznične ure so na Primorskih novicah vredne samo 50 odstotkov cene ure med tednom, so pa rezervirane predvsem za urednike. V praksi pa se novinarji o nedeljskem in prazničnem delu sproti pogajajo z odgovornim urednikom, ki jim največkrat odobri ustrezno število prostih dni med tednom.

6.6. Model splošno-informativnega tednika (primer Mladine)

Na tedniku Mladina dela okoli 50 novinarjev, večinoma mlajših. Svobodni novinarji imajo enoletne avtorske pogodbe, ki jih vsako leto podaljšujejo. Izplačila so redna, plačilo pa po besedah enega od novinarjev »ni bajno«.²¹ Večina novinarjev začne pisati krajše prispevke v rubriki Manipulator, kasneje pa

²¹ Pogovor opravljen 7. februarja 2003.

se lotijo pisanja daljših člankov, ki so tudi bolje plačani. Honorarje določajo posamezni uredniki, njihova višina pa je odvisna od ocene urednikov glede na vloženo delo pri pisanju prispevka. Plačani so izključno objavljeni članki, nekateri novinarji pa imajo v pogodbi določen manjši mesečni pavšal v višini okoli 20.000 tolarjev. Potne stroške podjetje pokriva, delo za druge medije pa je dovoljeno ob obveščanju urednikov.

6.7. Model licenčne revije (primer iz skupine Burda)

Nemška Burda je na slovenski medijski trg stopila avgusta leta 2000. Takrat se je prvič zgodilo, da je tuja medijska hiša kupila domače založniško podjetje (Motomedia). S tem je kupila tudi nekaj njegovih izdaj in dodala nekaj novih. Tako sta v lasti Burde dva tednika, Nova in Lisa, ki ima tudi mesečne podizdaje, Burdin pa je tudi štirinajstdnevnik Avtomagazin in vrsta mesečnikov: Men's Health, Playboy, Cosmopolitan, Connect in Moj lepi vrt. Burda Slovenija je sicer del koncerna Hubert Burda Media - Burda Eastern Europe, ene od največjih in najbolj vplivnih nemških in svetovnih založniško-medijskih hiš.

V analiziranem primeru mesečnika, ki ga na zahtevo vira²² ne bom imenoval, dela 25 novinarjev, med katerimi niti eden ni redno zaposlen. Samo eden ima status samostojnega novinarja, pet jih ima status samostojnih podjetnikov, nekaj je tudi novinarjev-študentov. Sedemdeset odstotkov novinarjev revije z več kot 10.000 izvodi, z luksuznim papirjem in številnimi oglasi je torej svobodnih novinarjev, ki imajo sklenjene avtorske pogodbe. Za honorar v višini 50.000 tolarjev mora novinar prevesti in pripraviti veliki intervju (povzet iz Burdinih izdaj iz drugih držav), napisati dve veliki strani teksta ter sodelovati pri pripravi dveh do treh manjših rednih rubrik.

Mesečnik nima pravilnika o izplačevanju honorarjev, nagrajevanje novinarskih učinkov pa je odvisno predvsem od arbitrarne presoje glavnega urednika. Po besedah vira se članki ne ocenjujejo glede na zahtevnost, pač pa so ključnega pomena osebna poznanstva, zato »travmatična presenečenja« ob izplačilih niso redka. Na splošno se honorarji v reviji od pojava na trgu naprej zmanjšujejo. Medtem ko je bil na začetku izdajanja te licenčne revije za njen zagon na voljo

²² Pogovor opravljen 7. junija 2003.

razkošnejši proračun, je sedaj vsaka številka zgodba zase. To pomeni, da se članek enake zahtevnosti oziroma kakovosti v različnih mesecih vrednoti različno. Stimulacij v skladu s takšno poslovno filozofijo ni, kaznovano pa ni tudi zamujanje rokov oddaje teksta. Res pa je, da se včasih pri določanju višine honorarjev upošteva tudi spoštovanje rokov.

Potni stroški se nakazujejo skupaj s honorarji, novinarji na službenih poteh pa niso zavarovani. Dnevnice ni, se pa priznavajo dejansko porabljen sredstva na poti, kot so pijača, kosilo in podobno. Honorarji so bolj ali manj redni, kar pomeni, da novinarji, ki so pisali za junijsko številko, izdano konec maja, honorarje prejmejo konec junija.

»Aktiv novinarjev ne obstaja, o sindikatu ni niti govora, saj tukaj poznamo samo kvazi-profesionalna razmerja v družinski firmi, ki je poslovno eksplodirala,« je razmere v reviji opisal sogovornik. »Vedno ti dajo vedeti, da je na trgu dovolj delovne sile, da je položaj založnikov na trgu obupen in da smo lahko zadovoljni, da sploh lahko delamo,« je povedal moj vir in na vprašanje, kakšna je zaposlovalna politika odgovoril, da je ni. Eden od novinarjev, ki je bil na začetku izhajanja revije redno zaposlen, je bil z novim uredništvom, ki je uvedlo vrsto varčevalnih ukrepov, prisiljen podpisati pogodbo o honorarnem delu, ki je podobna za vse novinarje in načeloma nima konkurenčne klavzule.

Novinarji se enkrat do dvakrat mesečno dobivajo na redakcijskih sestankih, kjer se dogovarjajo o vsebinah, vabljeni so tudi na družabne dogodke, ki jih organizira revija. Komunikacija med novinarji in upravo časopisa je slaba, prav o vsem pa odločajo nemški lastniki oz. nemška uprava. To se nanaša tudi na položaj novinarjev, ki poskušajo izboljšati svoj status znotraj posamezne revije. Slovenska uprava samo posreduje zahteve, ki so skoraj v vseh primerih zavržene ali pa vsaj »nevtralizirane«. Navkljub ne ravno sijajnim pogojem je reviji uspelo ohraniti jedro rednih sodelavcev, toda nezadovoljstvo se kaže v slabši kakovosti tekstov. Nekaj časa novinarjem morda zadošča dejstvo, da delajo za časopis s svetovno znanim imenom, potem pa postanejo utrujeni, toda vseeno ne prenehajo pisati. »Jaz pričakujem neko vizijo, ki je ni. Nihče ne dela na ljudeh. Vsak študent, ki pride z ulice, je lahko novinar. Dejansko je odnos naslednji: 'Fajn, da si tukaj, če pa nisi, bomo že',« pravi nazorno moj sogovornik.

6.8. Model tiskovne agencije (primer STA)

Na Slovenski tiskovni agenciji dela okoli 120 novinarjev, od katerih je tretjina redno zaposlenih, tretjina je svobodnih novinarjev, tretjina pa je svobodnih novinarjev, ki delajo preko študentskih napotnic. Nekaj svobodnih novinarjev si ureja status samostojnega novinarja, po napovedih uprave naj bi se ta trend nadaljeval, samostojni novinarji pa naj bi imeli ob mesečnem pavšalu tudi nekatere pravice redno zaposlenih novinarjev (dopust, bolniška...).

Večina novinarjev je starih do 35 let, položaj svobodnih novinarjev in študentov pa je relativno slab. Novinarji imajo enoletno avtorsko pogodbo, ki se avtomatično podaljšuje, če ni odpovedana (predviden je enomesečni odpovedni rok). Delo je plačano po dnevnem pavšalu glede na število ur in glede na uvrstitev v enega od treh plačilnih razredov. Na predlog urednika uredništva in ob soglasju direktorja lahko dobi novinar stimulacijo v višini do 20 odstotkov honorarja. Novinarjem STA se sicer priznavajo tudi vsi stroški v zvezi z opravljanjem dela (potni stroški, dnevnice in podobno). Izplačila honorarjev so redna in dosegaajo okoli 150.000 tolarjev neto za vsakodnevno delo ob delavnikih. Delo za druge medije je dovoljeno ob pisnem soglasju direktorja. Veliko svobodnih novinarjev je sicer do konca leta 2002 delalo brez vsakršnih pogodb, nato pa je uprava začela urejati to področje.

6.9. Osnovne ugotovitve ankete

Na podlagi opravljene analize, ki temelji na različnih obstoječih modelih v slovenskih medijih, lahko ugotavljamo, da je položaj samostojnih in svobodnih novinarjev v Sloveniji težaven. Osnovne ugotovitve ankete so:

1. Neenakopraven položaj svobodnjakov v primerjavi z redno zaposlenimi novinarji:

- samostojni in svobodni novinarji velikokrat pokrivajo teme, ki jih redno zaposleni nočejo pokrivati;
- velikokrat za enako plačilo delajo tudi ob sobotah, nedeljah in praznikih;
- varčevalni ukrepi, ki jih medijske hiše izvajajo vse pogosteje, najprej prizadenejo svobodnjake, ki tudi pod nenehnim pritiskom, da bodo izgubili delo;
- na službenih poteh niso zavarovani;

- dnevnice in stroške bencina sicer dobijo povrnjene, toda šele z zamikom. To pomeni, da novinarji kreditirajo svojo medijsko hišo.

2. Samostojni in svobodni novinarji so v prizadevanjih za izboljšanje njihovega položaja velikokrat predmet najrazličnejših izsiljevanj medijskih hiš oziroma direktorjev ali urednikov:

- ob sklepanju pogodb za redno zaposlitev je novinar praviloma prisiljen sprejeti pogoje delodajalcev po načelu "vzemi ali pusti". Uprave medijev lahko tako ravnajo, ker je na trgu novinarske delovne sile presežek in ker so svobodnjaki za medijske hiše poceni delovna sila. V primeru odhoda novinarjev na druga delovna mesta medijskih hiš ne skrbi dejstvo, da so v svoje ljudi vložile precej časa in denarja. Takšno razmišljanje je dolgoročno pogubno;
- svobodni in samostojni novinarji so velikokrat v položaju, ko imajo na voljo dve slabi možnosti, če želijo dobiti redno zaposlitev. Če želijo ostati v medijski hiši, so prisiljeni sprejeti slabe pogoje dela v zameno za nekoliko večjo varnost, ob prehodu v drug medij pa imajo že v začetku slabši pogajalski položaj, saj v prejšnji službi niso bili redno zaposleni. Tako morajo ne glede na količino izkušenj v novem mediju borbo za svoje pravice začeti od začetka;
- močnejšo pogajalsko pozicijo uprave medijev izkoriščajo tudi za to, da novinarje angažirajo za etično sporne prakse, kot je prikrito oglaševanje.

3. Med novinarji, zlasti med samostojnimi in svobodnimi, prevladuje občutek strahu in negotovosti. To sklepam tudi po tem, da je večina tistih novinarjev, ki so mi je posredovali podatke o razmerah v njihovih hišah, želela ostati anonimna.

4. Položaj samostojnih in svobodnih novinarjev je prepričljivo najtežji v lokalnih medijih. Že primer Večera, ki je po nakladi drugi največji časopis v Sloveniji in v katerem se razmere v Ljubljani in Mariboru razlikujejo v prid bolj urejenim razmeram v prestolnici, je dovolj zgovoren. Zgovorna je tudi zgodba novinarke iz Črnomlja, ki je morala referentki na tamkajšnji davčni upravi sama pojasnjevati postopek glede urejanja statusa samostojne novinarke, saj je prva registrirana samostojna novinarka v Beli Krajini.

5. Edina pozitivna ugotovitev ankete je, da so izplačila honorarjev samostojnih in svobodnih novinarjev redna oziroma da se medijske hiše držijo dogovorjenih rokov za plačila. Večinoma se honorarji izplačujejo nekaj dni po izplačilu plač redno zaposlenih in odstopanj v glavnem ni. Manjšo izjemo predstavlja RTVS,

kjer honorarni sodelavci včasih zaradi različnih varčevalnih ukrepov plačila prejmejo z večmesečno zamudo.

Omenjene ugotovitve kažejo, da bosta morala Društvo novinarjev Slovenije in Sindikat novinarjev Slovenije pospešiti aktivnosti za izboljšanje položaja samostojnih in svobodnih novinarjev. Analiza je pokazala, da je njihov položaj precej slabši kot v večini držav Evropske unije (več o tem v naslednjem poglavju).

V Sloveniji bo treba več pozornosti nameniti tudi spremembam, ki jih je na medijsko področje prinesla tranzicija. Vse bolj namreč v medije prodirajo interesi kapitala, ki krojijo funkcioniranje medijskih hiš in posledično ljudi, ki delajo za njih. Tu mislim predvsem na prepletanje oglaševalskih in novinarskih vsebin ter na premajhno zavedanje lastnikov in uprav slovenskih medijskih hiš, da so mediji specifična podjetja.

Na drugi strani si bo moral novinarski ceh prizadevati, da bo hkrati s spodbujanjem urejanja statusa samostojnih in svobodnih novinarjev poskrbel tudi za to, da bodo v profesijo vstopali izobraženi in profesionalni novinarji. Tu ne gre za ustvarjanje elitističnega kluba, pač pa za postavljanje natančne razmejitve med tistimi, ki so profesionalni novinarji in svoje delo opravljajo na način, da so odgovorni pred javnostjo, in tistimi, ki so bolj po naključju opravljajo novinarsko delo ali pa objavljajo samo zato, da bi povečali svoje redne mesečne prilive. Nujna je tudi večja solidarnost med redno zaposlenimi ter samostojnimi in svobodnimi novinarji. Če med njimi ne bo sodelovanja, se bodo namreč pogoji novinarskega dela glede na vse bolj »divje« medijske razmere na področju zaposlovanja poslabšali tako za svobodnjake kot za redno zaposlene.

7. Tuja praksa

Za lažjo primerjavo položaja svobodnjakov v Sloveniji z razmerami v mednarodnem prostoru sem preveril tudi razmere v tujini, še posebej v evropskih državah. Pri tem mi je bila v pomoč raziskava Mednarodne novinarske zveze, pregledal pa sem tudi ureditev tega področja v izbranih evropskih državah.

7.1. Raziskava o socialnem in ekonomskem položaju svobodnih novinarjev po svetu

Položaj slovenskih samostojnih in svobodnih novinarjev je primerljiv z dogajanjem drugje po svetu, saj ugotavljajo podobne trende, da omenjeni novinarji »izdelajo« večino končnega medijskega proizvoda. Svobodnjaški status tudi v tujini ne nudi varnosti, delo svobodnjakov pa je pogosto zelo slabo plačano (Boyd, 1993:349). Mednarodna novinarska zveza (IFJ) je leta 1999 v svoji raziskavi o socialnem in ekonomskem položaju svobodnih novinarjev po svetu med drugim prišla do naslednjih ugotovitev (Nahtigal, 2002:41):

- *Možnosti za delo v novinarstvu je vse več.* Konvergenca tehnologij znotraj tradicionalnih medijskih sektorjev vodi v uvajanje on-line informacijskih storitev - poleg obstoječih in uveljavljenih tiskanih in avdio-vizualnih medijev.
- *Pogoji dela so bolj fleksibilnimi, vendar s stališča novinarja tudi bolj ranljivi in težavni.* Veliko novih delovnih priložnosti temelji na delu s skrajšanim delovnim časom, pogodbami za določen čas ali delu svobodnih novinarjev.
- *Delež svobodnih novinarjev se povečuje.* Od skoraj 470.500 novinarjev iz 29 evropskih držav, ki so sodelovale v raziskavi, jih je okoli 106.300 svobodnih, kar predstavlja približno 23 odstotkov. V evropskih sindikatih je organizirano nekaj več kot 252.700 novinarjev, od tega skoraj 52.000 svobodnih, kar pomeni, da je stopnja organiziranosti približno 20-odstotna.
- *Delavska in davčna zakonodaja je svobodnim novinarjem zelo nenaklonjena.* V večini držav socialne pravice redno zaposlenih svobodnim novinarjem niso dostopne. Standardi so zaradi pomanjkanja nacionalno dogovorjenih pravil za svobodne novinarje zelo različni. Običajno se morajo sami pogajati o pogodbenih razmerjih, ki se lahko zelo razlikujejo znotraj ene države in celo v enem medijskem sektorju.

- *Težave svobodnih novinarjev v veliki meri izhajajo iz nepriznavanja socialnih, profesionalnih in ekonomskih pravic.* Delodajalci svobodnim novinarjem odrekajo pravice in ponekod zavzeto nasprotujejo sindikalnim prizadevanjem za vključitev vprašanja svobodnih novinarjev v kolektivna pogajanja.
- *Zaščita pravic svobodnih novinarjev zahteva takojšnjo razjasnitev njihove vloge v novinarski skupnosti.* V nekaterih državah so sindikati omejeni pri pogajanjih v imenu svobodnih novinarjev, ker se zakonodaja za zaščito konkurence uporablja za preprečevanje sklenitve nacionalnih sporazumov o plačilu prispevkov in honorarjev svobodnim novinarjem. Glede na zelo majhen obseg individualne dejavnosti svobodnih novinarjev je zaščita njihovih delovnih pogojev in pravic nujna. Dejavnost svobodnih novinarjev mora biti obravnavana v primernem kontekstu, zato pri tem ne bi smeli upoštevati pravil, ki obstajajo za preprečevanje monopola in podobnih gospodarskih praks na veliko bolj obsežnih področjih gospodarske dejavnosti.

Številne novinarske organizacije posebej opozarjajo na pomen solidarnosti med zaposlenimi in svobodnimi novinarji. Slab položaj ene skupine namreč prej ali slej povzroči poslabšanje položaja vseh novinarjev.

7.2. Krajši pregled ureditve v izbranih evropskih državah

Kljub zaostrenim razmeram pa so v nekaterih državah razmere na tem področju bistveno bolje urejene kot v Sloveniji. Pogledali si bomo prakso v petih evropskih državah (Finska, Danska, Francija, Nemčija in Švica), ki so lahko za zgled, kako je mogoče izboljšati položaj samostojnih in svobodnih novinarjev v Sloveniji (Nahtigal, 2002:41).

Kljub temu da kolektivne pogodbe na **Finskem** urejajo le status zaposlenih novinarjev, so bili za svobodne novinarje doseženi nekateri dvostranski sporazumi z velikimi založniškimi hišami. To v pravnem smislu sicer niso kolektivne pogodbe, vendar se jih delodajalci večinoma držijo. Med finskim novinarskim sindikatom in združenjem delodajalcev v medijih je bil podpisan tudi sporazum o dobavnih in prodajnih pogojih za svobodne novinarje. Svobodni novinar na Finskem je lahko samozaposlena oseba z davčno napovedjo, podjetnik ali oseba, ki je lastnik podjetja, za katerega dela. Ne obstaja pa posebna državna institucija (kot je v Sloveniji ministrstvo za kulturo), pri kateri bi bili svobodni novinarji registrirani.

V sindikat je včlanjenih približno 900 svobodnih novinarjev, dejansko pa jih dela več. Eden od razlogov, da vsi niso včlanjeni v sindikat, je zahteva, da mora svobodni novinar z novinarsko dejavnostjo mesečno zaslužiti vsaj 2300 evrov, da se lahko včlani v sindikat oziroma je obravnavan kot poklicni novinar.

Finska praksa zelo natančno ureja tisto, kar je v Sloveniji velikokrat neurejeno. Tako je za vsako nalogo med avtorjem in založnikom sestavljen sporazum v pisni obliki. V njem so navedene zahteve glede kakovosti, dolžine, načrta dela, cene. Če se o ceni dela stranki nista predhodno sporazumeli, velja cena, ki jo za svoje delo trenutno zaračunava avtor. Pogodbeni stranki se sporazumeta tudi o datumu plačila. Če ni dogovorjeno drugače, veljajo plačilni pogoji avtorja in primerne zamudne obresti. Naročnik izvrši plačilo, ko dobi in sprejme naročeno delo svobodnega novinarja. Sporazum vsebuje tudi določila o avtorskih pravicah. Če ni določeno drugače, ima kupec pravico do prve objave in pravico do uporabe v svojih izdajah, skupaj s pravico posredovanja informacij drugim kupcem.

Delodajalci samozaposlenim ne plačujejo pokojninskega zavarovanja, tistim, ki imajo pogodbe z mediji, pa delodajalci prispevajo slabe tri četrtine celotnega plačila pokojninskega zavarovanja, ostalo krijejo novinarji sami. Tako v primeru podjetnika kot v primeru lastnika podjetja si oseba sama plačuje pokojninsko, zdravstveno in druga socialna zavarovanja. Na splošno velja, da si morajo samostojni novinarji, ki delajo za tiskane medije, pokojninsko zavarovanje plačevati sami, zaposlenim na radiu in televiziji pa ga v večji meri krije delodajalec.

Na Finskem se dohodki svobodnih novinarjev oblikujejo na podlagi plač redno zaposlenih novinarjev, gre pa za priporočila oziroma plačilno lestvico, ki temelji na predvidenih urah in dneh, potrebnih za pripravo članka. Vsako leto jo oblikuje novinarski sindikat, njen osnovni cilj pa je, da bi samostojni novinarji za enak obseg dela dobili enako plačilo kot redno zaposleni.

Danski novinarski sindikat je sklenil sporazume z medijskimi organizacijami, ki zajemajo tako zaposlene kot svobodne novinarje. Svobodnjaki lahko izberejo davčno kategorijo samozaposlenega ali meznega delavca. Tudi na Danskem delodajalci svobodnim novinarjem ne plačujejo prispevkov za pokojninsko zavarovanje.

Zastopanje svobodnjakov je dobro organizirano in razširjeno. Pomemben del danske strategije je vplivanje na zakonodajo na področju avtorskih pravic, na delavsko in socialno zakonodajo ter na zakonodajo s področja konkurence. Sindikat se bori proti težnji, da bi svobodnjaki delovali kot majhna podjetja, ker bi potem izgubili vse socialne ugodnosti. Drugi dela strategije se nanaša na krepitev posameznikov. To vključuje svetovanje in pravno podporo, usposabljanje za pogajanja, pripravo standardnih pogodb in smernic, informiranje ter vzpostavljanje mrež. Kolektivno predstavništvo vključuje kolektivne pogodbe o plačah, kolektivne sporazume o (digitalnih) avtorskih pravicah in kolektivno upravljanje avtorskih pravic.

V **Franciji** se svobodne novinarje poimenujejo pigisti, ki so vključeni v kolektivno pogodbo za novinarje in imajo zagotovljen skoraj enak obseg socialnih in drugih pravic kot redno zaposleni novinarji.

Pigisti so poklicni novinarji, ki izpolnjujejo zakonsko določene pogoje: novinarstvo mora biti njihova osnovna, redna, plačana dejavnost, iz katere izvira večina njihovega prihodka. Poleg tega, da imajo sklenjene pogodbe o delu, so tako kot redno zaposleni vključeni v splošni sistem socialnega varstva. Tako imajo pigisti nacionalno socialno zavarovanje za bolniški in porodniški dopust, nezgode, pokojnine in brezposelnost. Prispevke delno plačujejo delodajalci in delno pigisti sami.

Svobodni novinarji, ki delajo za več medijev, prejemajo honorarje za vsako posamezno nalogo. Plačilo je odvisno od obsega naloge, časa, potrebnega za izvedbo, ipd. Honorar vključuje vse socialne pravice (bolniško, pokojnino, kompenzacijo za brezposelnost, regres) in je lahko določen s kolektivno pogodbo ali za vsako nalogo posebej.

V **Nemčiji** imajo svobodnjaki sklenjene posebne kolektivne sporazume, ki veljajo za javne radio-televizijske postaje, en sporazum pa je sklenjen tudi z zasebno postajo. Novinarji so organizirani v nemško združenje novinarjev (DJV) in IG-Medien. Obe organizaciji svobodnjakom nudita veliko storitev in jih zastopata v pogajanjih z delodajalci. Tako je na primer sklenjenih več tarifnih pogodb z izdajatelji dnevnikov in radio-televizijskimi postajami.

Svobodni novinarji se morajo prijaviti v t.i. Künstlersozialkasse (KSK), ki je poseben sklad za socialno varnost. Ob vsakem izplačilu morajo delodajalci v

sklad vplačati 3,6 odstotka honorarja, kar predstavlja četrtno prispevka KSK. Drugo četrtno plača država, polovico pa svobodni novinar. Iz KSK prihaja tudi denar za pokojninsko zavarovanje samozaposlenih novinarjev. Pogodbenim delavcem delodajalci plačajo polovico vseh pokojninskih in drugih prispevkov.

V *Švici* je položaj svobodnih novinarjev med najbolj urejenimi. Svobodnjak ima dve možnosti: lahko je lastnik majhnega podjetja (samostojni podjetnik) in v tem primeru zanj določila kolektivne pogodbe ne veljajo, ali pa ima status »običajnega svobodnega novinarja«, za katerega velja ena od dveh kolektivnih pogodb.

Kolektivni pogodbi vsebujeta izčrpna določila o statusu, pravicah in dolžnostih svobodnih novinarjev, za katere obstajajo posebni členi, ki so v pogodbi zapisani vzporedno z določili za redno zaposlene novinarje. Svobodni novinarji so vključeni v sistem socialnega varstva (vključno s pokojninskim zavarovanjem). Stroške si delijo mediji in svobodnjaki. Zdravstveno zavarovanje je obvezno in ga mora plačevati svobodni novinar sam. Kolektivna pogodba izrecno določa, da svobodni novinarji ne smejo biti plačani manj kot njihovi zaposleni kolegi. Obstajajo določila o minimalnih plačilih, ki so določena glede na regijo, starost in stroške. Honorarji so del splošne kolektivne pogodbe in jih vsako leto določajo znova. Kolektivna pogodba vsebuje tudi pravilo, da mora biti del plačila namenjen za dopust. Stroški za tehnične pripomočke, potni stroški in podobno so plačani posebej.

Pregled tuje prakse dokazuje, da je položaj svobodnih novinarjev v evropskih državah bolj ali manj ugodno urejen, hkrati pa je mogoče ugotoviti, da pravila obstajajo in da so ti novinarji tudi bolj organizirani. Ravno slednje pa ne velja za Slovenijo, zato je naslednje poglavje posvečeno analizi in pregledu aktivnosti Društva novinarjev Slovenije in Sindikata novinarjev Slovenije na tem področju.

8. Prizadevanja DNS in SNS za ureditev položaja samostojnih in svobodnih novinarjev

Trenutni položaj svobodnjakov v Sloveniji je torej neurejen, vendar se osveščenost glede tega problema slovenskega novinarstva počasi povečuje. Poleg manjše skupine prizadetih novinarjev, med katerimi so nekateri ustanovili sekcijo samostojnih in svobodnih novinarjev pri Sindikatu novinarjev Slovenije, je to vprašanje namreč vse večkrat na dnevnem redu obeh novinarskih organizacij, društva novinarjev in sindikata novinarjev, ki sta do leta 2002 delovali dokaj nepovezano. Tesnejše sodelovanje obeh organizacij je bilo oktobra 2002 formalizirano s podpisom protokola o skupnih ciljih DNS in SNS, ki vključuje tudi sodelovanje pri pripravi sprememb kolektivne pogodbe za poklicne novinarje.²³

SNS je predlog sprememb kolektivne pogodbe pripravil, v njem pa so obširneje predvideno tudi členi, ki se nanašajo na delovanje samostojnih in svobodnih novinarjev in določajo minimalne pravice teh novinarjev.²⁴ Po tej pogodbi so samostojni novinarji tisti novinarji, ki so vpisani v razvid samostojnih novinarjev pri ministrstvu za kulturo. Svobodni novinarji pa so tisti novinarji, katerih edini ali glavni vir njihovih prihodkov predstavlja novinarsko delo, ki ga redno opravljajo za enega ali več medijev in niso registrirani kot samostojni novinarji pri ministrstvu za kulturo. Predlog sprememb kolektivne pogodbe določa, da novinarji z mediji podpišejo pogodbo o poslovnem sodelovanju, ki mora med drugim vsebovati najmanj naslednja določila:

- opredelitev dela, ki ga naročnik naroči, novinar pa izvede. Določeni morajo biti tudi roki, v katerih bo novinar delo opravil;
- ceno za opravljeno storitev z opredelitvijo roka plačila;
- klavzulo o avtorstvu za izdelek oziroma morebitno dogovorjeno izhodišče za ekskluzivno izvajanje storitev za posameznega naročnika;
- način reševanja sporov, ki bi nastali po tej pogodbi in navedbo pristojnega sodišča.

Za opravljeno delo pri naročniku lahko svobodnjaki dobijo mesečno določen pavšal. Če traja čas za izvedbo naročenih storitev manj kot število ur mesečne

²³ <http://www.novinar.com/protokol.php?PHPSESSID=782a4b420e62b6f2f5d68ebbd8da34db>

²⁴ Predlog sem dobil na Sindikatu novinarjev Slovenije. Na podlagi predloga sekcije samostojnih in svobodnih novinarjev pri SNS ga je pripravil sindikalni pravnik.

obveznosti, se plačilo določi s ceno običajne enote novinarjevega dela (določena vrsta prispevka ali pa časovno opredeljena zaposlitev), pomnoženo z opravljenimi storitvami v določenem časovnem obdobju, ki je krajše od enega meseca. Če je obseg dela enak kot obseg primerljivega dela redno zaposlenih novinarjev v enakem časovnem obdobju, potem plačilo ne more biti nižje od bruto plačila redno zaposlenega novinarja.

Minimalna višina honorarja za posamezen prispevek se izračuna tako, da se bruto plača prvo-tarifiranega novinarskega opravila redno zaposlenega novinarja deli s številom mesečnih ur ter ustrezno poveča glede na zahtevnost naloge, čas opravljanja dela, pričakovano kakovost prispevka in uporabo izdelka s strani naročnika v več publikacijah ali oddajah.

Samostojni in svobodni novinarji imajo pravico do povračila vseh stroškov, ki so nastali zaradi izvajanja naročenih nalog s strani naročnika v skladu z veljavno kolektivno pogodbo za poklicne novinarje:

- gre za stroške prihoda na delo in prehrane med delom, in sicer za tiste novinarje, katerih pričakovana mesečna delovna obveznost pri naročniku traja najmanj 176 ur mesečno
- povračila materialnih stroškov zaradi dela na terenu (nadomestilo za uporabo osebnega vozila, dnevnice, stroški prenočevanja ipd. v skladu z določili kolektivne pogodbe za poklicne novinarje;
- naročnik mora plačati tudi posebne stroške, ki nastanejo zaradi posebnih pogojev (stroški nezgodnega zavarovanja, ipd).

Svobodnjakom, ki opravljajo delo v okviru redne mesečne obveznosti (176 ur) pripada tudi tisto nadomestilo, ki je vezano na posebne pogoje opravljanja tega dela, in sicer za delo ponoči, ob nedeljah in praznikih oziroma drugih prostih dneh, kakor tudi za čas dežurstev oziroma stalne pripravljenosti v skladu s kolektivno pogodbo za poklicne novinarje.

Predlog kolektivne pogodbe tudi predvideva, da lahko novinarjem, katerih delovne obveznosti se lahko terminsko določijo za posamezne mesece, pripada povišan honorar za 10 odstotkov za ustrezno število mesecev v letu za koriščenje pripadajočega dela letnega dopusta.

V pogodbi o sodelovanju se lahko naročnik tudi obveže, da lahko dobi novinar za čas bolniške odsotnosti izplačan minimalni honorar na podlagi višine povprečja izplačanih honorarjev za opravljeno delo. S pogodbo se opredeli najdaljši čas, za

katerega se naročnik obveže izplačati nadomestilo zaradi trajanja bolezenske odsotnosti in način izračuna nadomestila.

Naročnik svobodnjakom s pogodbo določi pogoje za izplačilo prispevka za prostovoljno pokojninsko zavarovanje in način izplačila, ki jim gre iz naslova uspešnosti poslovanja naročnika.

Za tiste, ki z naročnikom redno sodelujejo najmanj dve leti in je njihova mesečna obveznost enaka polovici mesečne obveznosti redno zaposlenih novinarjev, se šteje, da imajo opravljeno pripravniško dobo. Predlog kolektivne pogodbe še predvideva, da imajo svobodnjaki prednost pri zaposlovanju, če z naročnikom pogodbeno sodelujejo najmanj eno leto. Novinarji v skladu s pogodbo o opravljanju dela pripadajo vse avtorske pravice za opravljene prispevke, s pogodbo o sodelovanju z naročnikom pa se lahko obvežejo delo opravljati v skladu s konkurenčno klavzulo. Predlog nove kolektivne pogodbe še določa, da veljajo za čas stavke za samostojne in svobodne novinarje enaka pravila kot za redno zaposlene novinarje.

Predsednik Društva novinarjev Slovenije Grega Repovž²⁵ opozarja, da je položaj samostojnih in svobodnih novinarjev sicer slab, kar pa je v veliki meri tudi posledica ravnanja samih novinarjev. Po drugi strani pa novinarske hiše zlorablajo zakon o avtorskih pravicah in novinarje zaradi nizkih stroškov plačujejo z avtorskimi pogodbami. Svobodnjaki v Sloveniji so relativno neorganizirani in neodgovorni ter predstavljajo tudi nelojalno konkurenco. Novinarske hiše si namreč želijo sodelovanja z ljudmi, ki nimajo pravic in so močno odvisni od delodajalca, kar ponekod pripelje tudi do konfliktov z redno zaposlenimi novinarji. Tudi večina prikritega oglaševanja poteka prek svobodnih novinarjev, ki zaradi svojega položaja težje upirajo takšnim pritiskom, opozarja Repovž.

V društvu novinarjev svobodnjake spodbujajo k pridobitvi statusa samostojnih novinarjev, ki jim zagotavlja osnovno socialno varnost. Društvo ima sicer 1350 članov, od katerih jih 460 ni rednem delovnem razmerju (Stare, 2003:7). Tudi zaradi naraščajočega števila svobodnjakov se je konec maja 2003 začela ena od ključnih aktivnosti društva v naslednjih letih, projekt Samostojni novinarji. Večina novinarjev, ki nimajo urejenega socialnega, zdravstvenega in

²⁵ Pogovor opravljen 10. junija 2003.

pokojninskega zavarovanja, so pravzaprav socialno izključeni, opozarja Repovž. Na skupščini društva junija 2003 so novinarji sprejeli izjavo o zaščiti socialno izključenih novinarjev,²⁶ v kateri uprave medijskih hiš pozivajo, da uredijo položaj samostojnih novinarjev, ki imajo z medijskimi hišami podpisane dolgoročne avtorske pogodbe, hkrati pa uredijo tudi položaj rednih honorarnih sodelavcev oziroma novinarjev, ki imajo podpisane pogodbe o avtorskem delu, nimajo pa statusa samostojnih novinarjev. Po mnenju društva novinarjev gre za socialno ogroženo, nezaščiten in ranljivo novinarsko populacijo, ki trenutno predstavlja že 40 odstotkov vseh novinarjev. Društvo je opozorilo, da so dolgoročne avtorske pogodbe pravno sporne in pomenijo kršitev zakona o delovnih razmerjih, saj v primerih, ko so honorarni novinarji po svojih delovnih obveznostih izenačeni z redno zaposlenimi, takšno dolgoročno sodelovanje vsebuje vse elemente delovnega razmerja, zato ga ni mogoče urejati z avtorsko pogodbo. Takšne novinarje bi bilo torej treba zaposliti oziroma z njimi na osnovi statusa samostojnega novinarja skleniti ustrezne pogodbe. Skupščina je tudi same novinarje pozvala, da si uredijo status samostojnega novinarja, saj jim ta zagotavlja minimalno socialno varnost.

V društvu novinarjev menijo, da je večina avtorskih pogodb²⁷ novinarjev sporna iz dveh razlogov: zaradi nedoločenosti predmeta pogodbe, torej avtorskih del, za katere so sklenjene, in zaradi časovne opredelitve pogodb. (Stare, 2002:10). Avtorska dela morajo biti konkretno opredeljena in ne določena samo pavšalno, kakršna je praksa v medijskih hišah. Tako morajo pogodbe na primer določati plačilo za konkreten članek ali komentar, ne pa za pisanje člankov na splošno. Dalj časa trajajoče sodelovanja avtorja z medijsko hišo, ki novinarja integrira v sistem delovanja medijske hiše, pa predstavlja tudi kršitev zakona o delovnih razmerjih. Domnevamo namreč lahko, da gre dejansko za obstoj delovnega mesta, opravljanje takšnega dela preko avtorske pogodbe pa ni dovoljeno. (Stare, 2002:10). Zakonodajalec je namreč želel preprečiti oziroma omejiti delo na podlagi obligacijskih pogodb (kamor sodi tudi pogodba o avtorskem delu), ker take pogodbe delavcem ne zagotavljajo delovno-pravnega varstva, razen pravice do varnosti po zakonu o varnosti in zdravju pri delu.²⁸ V praksi se pogosto teži k izplačevanju honorarjev po avtorskih pogodbah zaradi nizke davčne obremenitve

²⁶ <http://www.novinar.com/novice/novica.php?id=193>

²⁷ Zakon o avtorski in sorodnih pravicah v 5. členu določa, da se za avtorsko delo štejejo individualne intelektualne storitve s področja književnosti, znanosti in umetnosti, ki so na kakršenkoli način izražene, če ni s tem zakonom drugače določeno. Glede novinarskega dela zakon med drugim določa, da za avtorska dela med pisanimi deli veljajo tudi članki in avdiovizualna dela.

²⁸ http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje_sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html

delodajalcev, čeprav opravljeno delo ne sodi v okvir avtorskih del po zakonu o avtorski in sorodnih pravicah (Šetinc Tekavc, 2003:15). To pa je nezakonito in se kaznuje kot davčni prekršek. Honorarni sodelavci so za medijske hiše najcenejša delovna sila, saj zanje državi odvajajo samo 25 odstotkov davka na njihove prihodke.

Grega Repovž²⁹ sicer ocenjuje, da je število honorarnih sodelavcev v medijih preveliko. Vsem verjetno ne bo mogoče zagotoviti samostojnega statusa, zato je vprašanje, ali je interes novinarske skupnosti, da velika večina svobodnih novinarjev nima osnovnih pravic. Repovž meni, da je treba glede na kvaliteto naredi določeno selekcijo.

²⁹ Pogovor opravljen 10. junija 2003.

9. Sklep

Analiza položaja samostojnih in svobodnih novinarjev v Sloveniji je pokazala, da razmere za njihovo delo ostajajo relativno slabe, kljub temu da se je njihovo število v zadnjih letih povečalo. Poleg nekaterih težav z definicijo, kdo je lahko novinar, se pomanjkljivosti kažejo na področju zakonodaje in pri vrednotenju dela samostojnih in svobodnih novinarjev. Tudi anketa v izbranih slovenskih medijih je pokazala, da so razmere na tem področju relativno neurejene, kar je še posebej vidno, če jih primerjamo z ureditvami v tujini.

Za izboljšanje razmer na tem področju bo potrebno najprej ugotoviti natančnejše podatke o številu svobodnih novinarjev. Nadalje se bodo morali samostojni in svobodni novinarji med seboj bolj povezati, potrebna pa bo tudi večja solidarnost znotraj novinarske skupnosti med redno zaposlenimi in svobodnjaki (na teh dveh področjih so vidni določeni premiki). Nujno je tudi nadaljevanje in krepitev sodelovanja na tem področju med Sindikatom novinarjev Slovenije in Društvom novinarjev Slovenije ter pritisk na delodajalce za sprejetje nove kolektivne pogodbe za poklicne novinarje, ki bi tudi pravno uredila status samostojnih in svobodnih novinarjev.

Potrebno je iskati možnosti, kako bi bilo plačevanje socialnih prispevkov porazdeljeno ali pa bi šlo v celoti v breme nekoga drugega (država, delodajalci). Da je takšna praksa v svetu poznana, so pokazali primeri iz pregleda ureditev nekaterih evropskih držav (Francije, Švice, Nemčije in Finske). S tem bi olajšali položaj samostojnih novinarjev, ki bi se jim s pridobitvijo statusa pridružili svobodni novinarji, večje število samostojnih novinarjev pa bi tudi povečalo njihovo pogajalsko moč.

Še vedno pa ostaja tako za samostojne novinarje kot za honorarce problem plačevanja njihovega dela, zato je nujna uvedba minimalnih standardov na tem področju, kar vključuje tudi neoporečne pogodbe o delu. Slednje bi morale vsebovati vsaj tisto, kar je zapisano v predlogu nove kolektivne pogodbe, ki jo je pripravil Sindikat novinarjev Slovenije. Svobodnjaki bi morali imeti zagotovljene vsaj enake pravice kot redno zaposleni novinarji glede na to, da imajo slednji relativno visoko varnost delovnega mesta. V novinarjevi pogodbi bi moral biti torej določen mesečni pavšal za opravljeno delo ter pravica do regresa, nadomestila za prehrano in prevoz na delo ter povračilo potnih stroškov.

Potrebno bi bilo določiti tudi pravico do letnega dopusta in bolniškega staleža ter urediti pravico do nadomestila za avtorske pravice novinarja.

Sicer pa je potrebno poudariti, da so za svoj slab položaj v veliki meri odgovorni samostojni in svobodni novinarji sami in da brez samoorganiziranja ne morejo pričakovati izboljšanja svojega položaja. To skupino mladih novinarjev je torej treba osveščati in informirati o njihovih pravicah in možnostih. Glede na dejstvo, da v vseh medijskih hišah predstavljajo pomemben del zaposlenih, brez katerih mediji ne morejo delovati, je njihova pogajalska moč nasproti delodajalcem – v nasprotju s splošnim prepričanjem – relativno velika. Glede na trend povečevanja števila samostojnih in svobodnih novinarjev v Sloveniji je mogoče zaključiti, da bo dolgoročno kvaliteta slovenskega novinarstva padla, če se položaj te skupine novinarjev v naslednjih nekaj letih ne bo izboljšal.

10. Viri in reference

BABIČ KOŠIR, Ljuba (2002): Vsi na isti veji. Medijska preža, številka 13, str. 50-51.

BAŠIĆ HRVATIN, Sandra, MILOSAVLJEVIĆ, Marko (2001): Medijska politika v Sloveniji v devetdesetih: regulacija, privatizacija, koncentracija in komercializacija medijev, Mirovni inštitut, Ljubljana.

BOYD, Andrew (1993): Broadcast Journalism: Techniques of Radio and TV News, second edition. Focal Press, Oxford.

GARRISON, Bruce, SABLJAK, Mark (1993): Sports Reporting, second edition. Iowa State University Press, Ames, Iowa.

HARRIS, Nigel G. E. (1992): Codes of conduct for journalists. V: Andrew Belsey, Ruth Chadwick (ur.): Ethical Issues in Journalism and the Media. Routledge, London and New York.

IZJAVA Društva novinarjev Slovenije o zaščiti socialno izključenih novinarjev.
<http://www.novinar.com/novice/novica.php?id=193>

JURANČIČ, Iztok (2002): Za novinarsko delo: več muzike kot zaslužkov, E-novinar, posebna številka 8, str. 8.

KODEKS slovenskih novinarjev.
<http://www.novinar.com/enovinar/show.php?cid=34>

KOLEKTIVNA pogodba za poklicne novinarje.
<http://www.novinar.com/sindikat/datoteke/KP%20za%20poklicne%20novinarje.doc>

NAHTIGAL, Neva (2002): Samostojni novinarji so najbolj ranljiva skupina delavcev v Evropi. Medijska preža, številka 14, str. 41-45

PRAVILNIK o sprejemanju in prenehanju članstva v Društvu novinarjev Slovenije. <http://www.novinar.com/clani/pravilnik.php>

PRIPOROČILO za plačevanje zunanjih sodelavcev v novinarskih hišah.

<http://www.novinar.com/enovinar/show.php?cid=27>

PROTOKOL o skupnih ciljih Društva novinarjev Slovenije in Sindikata novinarjev Slovenije.

<http://www.novinar.com/protokol.php?PHPSESSID=782a4b420e62b6f2f5d68ebbd8da34db>

SPLICHAL, Slavko (2002): Svoboda tiska umira? Naj živi svoboda peresa! Delo, Sobotna priloga, Ljubljana, str. 13.

SPLICHAL, Slavko, SPARKS, Colin (1994): Journalists for the 21st Century: tendencies of professionalization among first year journalism students in 22 countries. Alex Publishing Corporation, Norwood, New Jersey

STARE, Špela (2002): Veliko dobrih razlogov. E-novinar, posebna številka 12, str. 7.

ŠETINC Tekavc, Martina (2003): Fleksibilnost zaposlovanja: katero obliko sodelovanja naj izbere delodajalec? Pravna praksa, številka 8, str. 15.

UREDBA o postopku in podrobnejših merilih za pridobitev statusa samostojnega novinarja in za vodenje razvida samostojnih novinarjev kot javne knjige. Uradni list Republike Slovenije, št. 105/01.

Ustava Republike Slovenije. <http://www.us-rs.si/si/basisfr.html>

WHITE, Aidan (1997): 21. stoljeće – vrijeme slobodnih novinara? Novinar, posebno izdanje, Sindikat novinarjev Hrvatske, Zagreb, str. 7

ZAKON o avtorski in sorodnih pravicah. http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje_sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html

ZAKON o delovnih razmerjih. Uradni list Republike Slovenije, št. 42/02.

ZAKON o medijih. http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje_sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html

ZAKON o varnosti in zdravju pri delu.

<http://www.dz->

[rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje_sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html](http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje_sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html).

ZATLER, Simona (2002): Vsak je lahko novinar. Medijska preža, številka 13, str. 50-51.